

TARTALOMJEGYZÉK

I. Bevezetés	6
1. A munka tárgya és célja, kutatási módszerek.....	8
2. A szakirodalom áttekintése	10
II. A nyelv változatossága. A nyelvváltozatok.....	12
1. A nyelv változatosságának forrásai.....	13
2. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról	17
3. A helyi nyelvjárások és az iskola	19
III. A beregszászi óvodák magyar nevelési nyelvű csoportjaiban dolgozó óvodapedagógusok nyelvi/nyelvjárási attitűdjei	22
1. A nyelvi/nyelvjárási attitűdöt érintő magyar felmérésekről.....	22
2. Az óvodai nevelést nyelvi és szociolingvisztikai szempontból érintő felmérésekről.....	26
3. A kutatási anyag elemzése	30
4. A kutatás eredményei	39
5. A hipotézisek bizonyítása/cáfolása	39
6. Következtetések	40
IV. Összegzés	42
V. Felhasznált irodalom	44
Rezume.....	60
Mellékletek jegyzéke	

ЗМІСТ

I. Вступ	6
1. Предмет і мета роботи, методи дослідження	8
2. Перегляд наукової літератури теми.....	10
II. Мовне розмаїття, мовні різновіди.....	12
1. Джерела мовного розмаїття.....	13
2. Закарпатські діалекти угорської мови.....	17
3. Місцеві горори і шкільна освіта.....	19
III. Відношення до мовного розмаїття вихователів дошкільних навчальних закладів з угорською мовою виховання міста Берегова	22
1. Угорські дослідження щодо мовної поведінки	22
2. Виховання у дошкільних закладах у мовному та соціолінгвістичному аспектах	26
3. Аналіз зібраного матеріалу	30
4. Результати аналізу.....	39
5. Перевірка гіпотез.....	39
6. Узагальнення результатів дослідження	40
IV. Висновки	42
V. Використана література	44
Резюме (українською мовою)	60
Додатки	

I. BEVEZETÉS

Diplomamunkánk témája A beregszászi óvodák magyar nevelési nyelvű csoportjaiban dolgozó óvodapedagógusok nyelvi/nyelvjárási attitűdjei. A kárpátaljai magyar oktatási rendszer napjainkra teljesnek mondható, tehát a szülőknek módjukban áll az óvodai neveléstől kezdve a felsőoktatásig magyar tanítási nyelvű intézményt választaniuk gyermekeiknek. Egyelőre még nem minden településen hozzáférhető egy magyar tanítási nyelvű intézmény választása -mint például néhány szórványtelepülésen- de a legtöbb magyarlakta településen igen. Ez nagyon fontos, hiszen az oktatásnak, az anyanyelvi iskoláztatásnak meghatározó szerepe van a nyelv megtartásában illetve a nyelvcsere és beolvadás elkerülésében (Beregszászi–Csernicskó–Orosz 2001: 11). A kiegyensúlyozott anyanyelvi öntudat kialakításáért, s az anyanyelvvaltozattal, nyelvjárással kapcsolatos negatív attitűdök és sztereotípiák ellensúlyozásáért az iskolák tehetnek a legtöbbet. Az iskola az a hely, ahol leginkább tudnak hatni a diákok véleményére, s ahol tudományos tényekkel alátámasztva alakíthatják a tanulók szemléletét (Dudics 2016: 156). Illetőleg számos felmérés bizonyítja, hogy sok tanuló az iskolába kerülén szembesül először azzal, hogy nem csupán a köznyelvet használja, hanem nyelvjárásban is beszél és hogy pl. az a nyelvtani alak, amit még írásos megnyilatkozásaiban is sokszor használt, nem köznyelvi, hanem nyelvjárás vagy esetleg egy kontaktusjelenség (Dudics 2016: 153-154, Czibere 2004: 32–39, Felde 1992: 177–191, Kiss 1998: 257–269, Lakatos 2010: 2, Lanstyák–Szabómihály 1997: 193). Itt szembesülhet először a tanuló azzal, hogy az otthonról hozott anyanyelvvaltozata sok esetben nem elég a jó előmenetelhez. Viszont nem mindegy, hogy ez a szembesítés ki által és milyen formában történik, mivel hogy a pedagógusok hozzáállása nagyban befolyásolhatja a gyermekek nyelvi/nyelvjárás attitűdjeinek alakulását (Dudics 2014: 70, Kiss 1996: 144, Kožik 2004: 94, Lakatos 2007: 156, Mattheier 1980: 130, Sándor 1998: 351–352). A felelősség viszont nem csupán a magyar nyelv szakos és a felső tagozatos tanárokat terheli, hanem az óvodapedagógusokat és az alsós tanítókat is, hiszen az anyanyelvi nevelés már az óvodában elkezdődik és az elemi iskolában folytatódik.

Tehát a gyermekek anyanyelvi nevelése már az óvodában elkezdődik, ahová minden gyermek magával viszi az otthon elsajátított anyanyelvvaltozatát, ideértve a sztenderd és köznyelv változata mellett a különböző nyelvjárásokat és a kétnyelvű környezetben létrejövő kontaktusváltozatot is. Minél nagyobb az eltérés a pedagógus által helyesnek tartott nyelvi minta és a gyermek által használt nyelvvaltozat között, annál nagyobb mértékű előítéletek szülehetnek

(Kiss, 2001: 39). Tehát a gyermek, már az óvodai anyanyelvi nevelés során is találkozhat az anyanyelvi nevelés során történő téves elvárásokkal és megbélyegzésekkel, amelyek kétnyelvű, kisebbségi környezetben akár nyelvcserehez is vezethetnek. A nyelvmegtartásra ugyanis akkor van a legnagyobb esély, ha beszélője pozitívan viszonyul saját nyelvváltozatához (Sándor, 2016: 143–144). Ez pedig a kárpátaljai magyarok többségének esetében egy nyelvjárási alapú, kontaktusjelenségeket tartalmazó nyelvváltozat (Beregszászi–Csernicskó 2007: 15).

A felvetődött problémák elkerülése érdekében – a kárpátaljai magyar általános és középiskolai anyanyelvoktatásban a 2005-ös Magyar nyelv tanterv (Kótyuk szerk. 2005) révén már érvénybe lépett – a hozzáadó (additív) szemléletmód alkalmazására lenne szükség az óvodai és elemi iskolai anyanyelvi nevelés során is. A korábbi évek tanterveivel ellentétben a 2005-ös Magyar nyelv tanterv nem a grammatika oktatását tekintik fő feladatának, hanem a kommunikatív kompetencia fejlesztését, aminek következtében a tanulók nyelvhasználatukat a helyzethez tudják igazítani. Illetve nem a felcserélő (szubtraktív), hanem a hozzáadó (additív) szemléletmódot alkalmazza. Az utóbbi években számos tudományos kutatás bizonyította a felcserélő (szubtraktív) oktatási szemlélet eredménytelenségét, ami mindent a magyar (országi) sztenderd nyelvváltozat normáihoz mér, s mindazt, ami nem egyezik ezzel az eszménnyel stigmatizál, s számos tanulmányban, tankönyvben olvashattunk arról, hogy változtatni kellene az anyanyelvoktatás szemléletén (Antalné Szabó 2003: 293–297, Beregszászi 2004: 77–96, 2009: 20–25, Beregszászi 2012, Beregszászi–Csernicskó 2004a: 168–173, 2007a: 44–62, Csernicskó 2008a: 105–147, Kolláth 2003: 349–354, Kontra 2003: 355–358, 2010: 83, Kiss 2001: 149–152, 2002: 263–269, Sándor K. 1995: 121–148, Sándor 2007: 233–238). A hozzáadó (additív) oktatási szemlélet a felcserélő (szubtraktív) oktatási szemlélettel ellentétben tudatosítja a diákokban, hogy egyik nyelvváltozat sem értékesebb a másiknál, hanem mindegyiknek megvan a saját szerepe és helye az életben, s a sztenderdet nem a saját, regionális nyelvváltozata helyett tanítja, hanem mellette, kiegészítésként (Beregszászi 2009: 20–21, 2012: 10, 2014a, 2014b: 14, 2015: 28).

Ezek után fölmerülnek a következő kérdések:

- Miként vélekednek a kárpátaljai óvodapedagógusok saját anyanyelvváltozatukról és a nyelvjárásokról, azok beszélőiről? Hogyan viszonyulnak hozzájuk?
- Milyen szemléletmódot alkalmaznak az óvónők az anyanyelvi nevelés során?
- Hallottak-e már a hozzáadó (additív) nyelv szemléletéről?

A kárpátaljai óvodai nevelés kevésbé kutatott terület, főképpen nyelvi szempontból, egyrészt ezért is lenne aktuális és szükségszerű a kutatás megvalósítása. Tudomásunk szerint eddig egyetlen jelentős kutatás jelent meg a kárpátaljai óvodai neveléssel kapcsolatban - Nánási-Molnár Anita Óvodai tannyelv választás Kárpátalján c. doktori disszertációja kapcsán (2015).

A témánkhoz kapcsolódó szakirodalom feldolgozására az I-II. fejezetben került sor. A kutatásunk eredményeiről pedig a III. fejezetben olvashatunk.

1. A munka tárgya és célja, kutatási módszerek

A munka tárgya és célja

A kutatás tárgya a beregszászi magyar óvónők nyelvi/nyelvjárási attitűdjeinek vizsgálata. A felmérés célja elsősorban képet adni a beregszászi magyar óvodapedagógusok saját anyanyelv változatukhoz és a nyelvjárásokhoz való viszonyulásáról. Továbbá a kutatás által szeretném megtudni, hogy az óvónők az anyanyelvi nevelés során, valamint az anyanyelvi foglalkozásokon milyen szemléletmódot alkalmaznak, mit tartanak célként szem előtt, milyen módszereket alkalmaznak, illetve hogyan viszonyulnak ahhoz, ha a gyermek az óvodában, különösen az anyanyelvi foglalkozáson nyelvjárásban beszél. Ugyanakkor fontos célnak tartom azt is, hogy a nyelvi szempontból kevésbé kutatott óvodai nevelésre felhívjam a figyelmet, s rávilágítsak az anyanyelvi nevelés fontosságára, főképpen kisebbségi környezetben.

A kutatás kapott eredményeinek összegzése során levont következtetések alapján megismerhetjük a beregszászi magyar óvodapedagógusok nyelvi/nyelvjárási attitűdjeit. Továbbá, választ kaphatunk arra, hogy milyen szemléletmódban folyik a kutatásban részt vett beregszászi óvodák magyar nevelési nyelvű csoportjaiban az anyanyelvi nevelés; megtudhatjuk, hogy az óvónők fontosnak tartják-e azt, hogy a gyerekeket anyanyelvünk megőrzésére és szeretetére neveljük, s megismertessék velük anyanyelvünk nyelv változatait, azok értékeit. Meggyőződhetünk arról, hogy találkoznak-e a gyerekek az óvodában nyelvhasználatuk megőrzésével, az anyanyelvi nevelés során történő téves elvárásokkal. Ugyanakkor azt is megtudhatjuk, hogy hányan hallottak már a hozzáadó (additív) oktatási szemléletről. Ezek az információk mind segítséget nyújthatnak a felsőoktatásban az óvodapedagógusok oktatástervezésében, rávilágíthatnak arra, hogy mire szükséges jobban odafigyelni a képzésük folyamán, milyen változtatások szükségeltetnek, stb. Végezetül a kapott eredmények irányadóként szolgálhatnak majd egy új magyar nyelvű óvodai anyanyelvi nevelés program összeállításához, amelyek által új irányelveket, célokat és módszereket fogalmazhatunk meg a

hozzáadó (additív) oktatási szemléletnek megfelelően. Végezetül jelen kutatási terv reménység szerint alapjául szolgál majd további felméréseknek és tanulmányoknak is.

Kutatási módszerek

A diplomamunkánk kidolgozásának egyik módszere a témához kapcsolódó szakirodalmak feldolgozása. Illetve ahhoz, hogy alaposabban és részletesebben megismerhessük az óvodapedagógusok gondolkodását és véleményét a nyelvjárásokról, azok beszélőiről és a nyelvszemléletükről, célszerű egy kvalitatív vizsgálatot tervezni. Ezért a kutatás módszereként az interjúzás módszerét választottam (lásd a Mellékletben). A kutatás során félig strukturált interjúkat készítettem a beregszászi óvododák magyar csoportjainak óvónőivel.

A kutatás megertvezésekor megfogalmaztam néhány előfeltevést:

- Az óvónők többsége saját anyanyelvváltozatához pozitívan, a nyelvjárásokhoz pedig negatívan viszonyul.
- Az óvónők a sztenderd nyelvváltozatot tekintik a megfelelő nyelvi mintának.
- Az óvodapedagógusok nem hallottak még a hozzáadó (additív) nyelvszemléletről.

A felmérés résztvevői

A felmérés résztvevői a 4-5-6-9-10-16-17-18. számú óvodák magyar csoportjainak óvodapedagógusai. Az interjúzásra felkért 12 óvodapedagógus közül 10 vett részt a felmérésben. Közülük 5 óvónő vegyes csoporttal, 4 középső csoporttal, 1 pedig nagycsoporttal rendelkezett.

A megkérdezett óvónők többsége Beregszászban vagy a Beregszászi járásban (Bótrágy) született és jelenleg is ott él (Csoma). A 10 óvónőből 1 Munkácsról és 1 Fehérgyarmatról származik. Az óvónők életkoruk szerint két csoportba sorolhatóak: 26-35 évesek és 40-50 évesek.

A kutatásban résztvevő óvodapedagógusok közül mindenki felsőfokú végzettséggel rendelkezik. Ebből 8 többek között a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán végezte tanulmányait (7 tanítói vagy óvodapedagógia szakon, 1 magyar nyelv és irodalom, illetve történelem szakon) 1 a Munkácsi Tanítóképzőben és 1 pedig a Munkácsi Egyetemen óvodapedagógia szakon. Az óvodapedagógusok fele több mint 20-30 év tapasztalattal rendelkezik, a másik fele pedig 1,5-9 éve dolgozik óvónőként.

2. A SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉSE

A magyar nyelvtudományban számos kutató foglalkozott a nyelvi tudatot és nyelvjárási attitűdöt érintő felmérésekkel. Ezek közül számos monográfia, tanulmánykötet és publikáció valamilyen formában segítséget nyújtott diplomamunkánk és kutatásunk megtervezésében, elemzésében és kidolgozásában. Diplomamunkánk kidolgozásakor olyan jeles kutatók és nyelvészek munkáit használtuk fel, mint Beregszászi Anikó (Beregszászi 2004, 2009, 2012, 2014a, 2014b, 2015), Cserniczkó István (Cserniczkó 1996, 1998, 2007, 2008), Dudics Katalin (Lakatos 2007, 2010, Dudics 2014, 2015, 2016), Kiss Jenő (1996, 1998, 2001, 2002), Kontra Miklós (Kontra 1990, 1994, 1997, 2003a, 2006b, 2009), Nánási-Molnár Anita (2015, 2016), Sándor Klára (Sándor 1995, 2001b, 2016), stb.

Diplomamunkánk elméleti részének kidolgozásában többek között a következő tankönyveket használtuk fel, amelyek nagyon hasznosnak bizonyultak, főként a nyelv változatossága és a nyelvváltozatok című fejezetnél: Bartha Csilla *A szociolingvisztika alapjai* (1998), Kiss Jenő *Magyar dialektológia* (2001), Sándor Klára *Nyelv és a társadalom* (2016). A kárpátaljai nyelvjárásokról illetve a helyi nyelvjárások és az iskola című alfejezeteihez, stb. pedig a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont munkatársainak kutatási eredményei, amelyeket több különböző kötetben és publikációban közöltek - mint például Cserniczkó István és Márku Anita szerk. *Hiába repülsz te akárhová... Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához* (2007), Beregszászi Anikó és Cserniczkó István szerk., *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról* (2004), Karmacsi Zoltán és Márku Anita szerk., *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. Században* (2009), Márku Anita és Hires-László Kornélia szerk., *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont Kutatásaiból* (2015), stb. - nyújtották a legnagyobb segítséget, amelyek által kiderült, hogy beszélünk e Kárpátalján egységes nyelvjárásokról vagy nem, tisztázhattuk a felcserélő (szubtraktív) oktatási szemlélet eredménytelenségét, annak mibenlétét az anyanyelvi nevelés során, illetve megismerkedhettünk az új hozzáadó (additív) oktatási szemlélet lényegével és alkalmazható módszereivel az anyanyelvi oktatásban, stb.

A magyar nyelvterületen végzett nyelvi tudatot érintő felmérések összegzéséről és a kárpátaljai diákok és tanárok nyelvi/nyelvjárási attitűdvizsgálatának eredményeiről Lakatos Katalin disszertációjából értesülhettünk, melynek témája a *Kárpátaljai magyar iskolások nyelvi tudata és attitűdje* (2010).

Végül pedig Nánási-Molnár Anita *Óvodai tannyelvválasztás Kárpátalján* (2015) című doktori értekezése által informálódhattunk az eddig egyetlen megjelent jelentős óvodapedagógiai kutatásról, amit nyelvi, szociolingvisztikai szempontból készítettek.

II. A NYELV VÁLTOZATOSSÁGA. A NYELVVÁLTOZATOK

Évszázadok óta próbálnak megfelelő szempontokat találni annak meghatározásához, hogy mi minősül nyelvnek és mi egy nyelvváltozatnak (dialektusnak). Erre a kérdésre választ találni csupán nyelvészeti szempontok alapján lehetetlen. Ezért például meghatározni azt, hogy hány nyelv van a világon, a nyelvészeti faktorok mellett társadalmi, politikai, etnikai, vallási stb. szempontok együttes figyelembe vételével lehet csak (Bartha 1998). A legegyszerűbbnek az látszana, ha azt mondanánk, hogy azonos nyelvet beszélnek azok, akik kölcsönösen megértik egymást- csak hogy a valóságban e probléma azonban jóval összetettebb. Szép számmal hozhatunk példákat annak igazolására, hogy azonos nyelvnek tekintett változatok beszélői nem értik meg egymást, de még gyakrabban arra is, amikor különböző nyelveket beszélő embereknek nincsenek megértési gondjaik. Az előbbi klasszikus esete a "kínai nyelv", amelyet egy közös írásrendszer fog össze, miközben a mandarin, kantoni stb. "változatok" annyira eltérőek, hogy a beszélők nem értik meg egymást. A dánok és a norvégok jól megértik egymást akkor is, ha anyanyelvükön beszélnek, mégis azt mondják, hogy más nyelven beszélnek. A holland-német határ mentén élő beszélők sokszor könnyebben megértik a másik által használt helyi változatokat, mint saját sztenderd nyelveiket. Máshol is így van, ahol közeli rokonnyelvek élnek egymás mellett, mint a török és a gagauz, a svéd és a norvég, a francia, olasz és spanyol (Bartha 1998: 17–18).

Nem működnek olyan külső szempontok sem, mint például az, hogy nyelv az, amelynek nyelvtana és szótára van, vagy például írásbelisége, s ugyanígy nincs köze a nyelvi mivoltnak ahhoz sem, hogy van-e mögötte önálló államiság, hiszen a nyelvek nagyobbik részét nem tekinthetnénk nyelvnek, ha elfogadnánk ezeket a kritériumokat. Max Weinreich, egy neves dialektológus írta le ezt a mondatot: „a nyelv olyan dialektus, amelynek hadsereg és flottája van”. Tehát kulturális és politikai döntér kérdése, egy nép hogyan nevezi és minek tartja saját nyelvét. Jó példa erre a volt Jugoszlávia nyelve, amit 1990 előtt szerbhorvátnak hívtak, ma viszont már négy különböző nyelvet különböztetnek meg ugyanazon a területen: a szerbet, a horvátot, a bosnyákot és montenegróit. Amíg tehát a közös állam szimbóluma volt a nyelv, addig annak neve is közös volt, amikor az új államok függetlenségét akarják szimbolizálni, akkor nemcsak saját nevet találnak nyelvváltozatuknak, hanem önnáló nyelveknek tekintik őket. Láthatjuk, hogy a földrajzi tényező vagy a kölcsönös érthetőség, a nyelvtani egyezések mértéke nem elegendő a nyelvi változatosság magyarázatához (Sándor 2016: 45–46).

II. 1 A nyelv változatosságának forrásai

A 20. század második felében megjelent szociolingvisztika (társasnyelvészet) különbözőképpen tekint a nyelvi változatosságra, mint a leíró (deskriptív) vagy elméleti nyelvészet. A hagyományod magyar leíró nyelvészet szerint a magyar nyelv vízszintesen és függőlegesen tagolódik. A vízszintes tagolódás szerint nyelvjárásokat, a függőleges alapjá pedig réteg- és csoportnyelveket különít el a tradicionális felosztás, és mindezek fölé helyezi a sztenderd nyelvváltozatot és annak beszélt változatát, a köznyelvet (lásd pl. Sebestyén 1988, Wacha 1992, A. Jászó szerk. 1995: 180). Nem tudunk meg azonban a hagyományos rendszer alapján semmit arról, hogy milyen viszonyban vannak egymással a vertikálisan és horizontálisan elválasztott nyelvváltozatok, illetve arról sem kapunk képet, hogy hol kapnak helyet ebben a rendszerben a határon túli magyar milliók által beszélt (és írott) változatok (Beregszászi–Csernicskó 2007: 12). A szociolingvisztika ezekkel a statikus, állandó kategóriákkal szemben dinamikus rendszerekben gondolkodik, ahol minden egyes nyelvváltozat maga is változatokban él és folyamatosan mozgásban van, miközben valamennyi változat kölcsönös kapcsolatban áll egymással (bővebbes lásd Sándor 2001b). A nyelvváltozatokat tehát a társasnyelvészet valamilyen szinten általánosnak tekinti. “A nyelvváltozatokat úgy írhatjuk le, mint valamilyen szinten közös tulajdonságokat fölmutató nyelvhasználati módok együttesét, amely az éppen releváns szinten elkülönül más nyelvváltozatoktól” (Sándor 2001b: 37).

Tehát, mivel a nyelvváltozatok nem létező, fiktív nyelvi egységek, érdekesebb megközelíteni a nyelv változatosságát a változók szempontjából. A változók egyik változata a sztenderd nyelvváltozat, másik változata viszont többféle kötődést mutathat annak megfelelően, hogy milyen társadalmi különbségek fontosak egy adott kultúrában. Minél élesebb a határvonal egy társadalmi szerepek között, annál különbözőbb lehet a nyelvhasználat is. Például minél eltérőbbek a nemeknek előírt szerepek, annál több eltérés várható a “nőisnek” illetve “férfiasnak” tartott nyelvhasználat között. A változók egyszerre többféle társas jelentéssel is társulhatnak: a nemsztenderd változatok gyakran lehetnek informális stílusúak, s lehetnek egyben földrajzi változatok is.

Földrajzi változók

Sok, jellegzetesen együttesen előforduló változat, tehát a földrajzi változók jellegzetes sűrűsödése hozza létre azt, amit nyelvjárásnak nevezünk. Ez a megközelítés tehát, ha nem egy zárt nyelvjárást akarunk leírni, érthetővé teszi, hogy miért beszél valaki “erősen” illetve

“közepesen” vagy “gyengén” nyelvjárásban. A nyelvjárási beszéd tehát valójában egy skálán helyezhető el.

A magyar nyelvjárások valamennyi osztályozási kísérlete megegyezik abban, hogy megpróbálnak néhány markáns közös jegyet keresni, amelyek többé-kevésbé körülhatárolhatóvá tesznek egy-egy nyelvjárást, nyelvjáróterületet vagy nyelvjárótípust. Viszont nehéz meghatározni azt, hogy melyek ezek a karakteres jegyek, illetve hány ilyen karakteres jegy szükséges a nyelvjárási térkép megrajzolásához. Nem állítjuk viszont elő ezt a problémát, ha nem akarunk körülhatárolni egymástól elkülönülő nyelvjárásokat a nyelvjárás kutatás egyik legrégebbi eszközét, a svájci Jules Gillérion által már alkalmazott nyelvatlást használnunk. A különböző nyelvjárási jegyek térképrevetítésével jól láthatóvá válik egy-egy jelenség elterjedésének határa – ezt nevezzük izoglosszának (Sándor 2012: 47-49).

Földrajzi (nyelvjárási) változatokról nem csak akkor beszélünk, ha valaki a kiejtésben, nyelvtanban, szókincsben is valamennyi az adott nyelvjárásra jellemző jegyet produkálja, tehát ez nem jelenti azt, hogy mindig jellemzőek beszédére ezek a jegyek. A beszédpartnertől, a témától, a helyzettől függően dönti el, hogy melyik nyelvváltozatot használja az adott helyzetben. Nem feledkezhetünk meg arról, hogy a nyelvjárásokat használó emberek mellett, hogy élnek valahol (és ezáltal kötődik valamely regionális változathoz), egyben valamilyen iskolázottsági és foglalkozási kategóriába is beletartoznak, és természetesen nemük és életkoruk is van. Ahogy szociológiailag is egy idően több csoporthoz tartoznak, nyelvhasználatukkal, a nyelvváltozatok közötti választásukkal számos identitást fejezhetnek ki az adott helyzetnek megfelelően (Beregszászi–Csernicsekó 2007: 13).

Társadalmi rétegződést mutató változók

A társadalmi rétegződést mutató független változókhoz hozzárendelt nyelvváltozatot gyakran szociolektusnak vagy társadalmi dialektusnak nevezik. A dialektus kifejezést olyan beszédbeli különbségek leírására használják, amelyek különböző társadalmi csoportokhoz vagy osztályokhoz kapcsolódnak. A társadalmi dialektusok a társadalmi csoportok létéből fakadnak, és számos tényezőtől függenek, amelyek közül a legfontosabbak a társadalmi osztály, a vallás és az etnikum (Wardhaugh 1995: 45). Valójában azonban szociolektusok vagy társadalmi dialektusok ugyanúgy nem léteznek, ahogy nyelvjárások sem. Egyrészt azért, mert a nyelvjárásokhoz hasonlóan körülhatárolhatatlanok: a kutatók statisztikai átlagokkal dolgoznak, de ezektől nagy eltérések is lehetnek, ezért semmiképpen nem lehet azt mondani, hogy ha valaki

egy bizonyos változatot használ, akkor biztosan azonosíthatjuk a társadalmi osztályt, amelyikbe tartozik, vagy fordítva, hogy ha valaki valamelyik társadalmi osztályba tartozik, akkor megtudjuk előre mondani, hogyan beszél. Továbbá, van még egy gond a szociolektusokkal: az olyan társadalmakban, mint például az Egyesült Államok vagy Európa országai, nem igen lehet meghatározni a társadalmi osztályokat. Ez azért van, mert ezekben a társadalmakban nagy a mobilitás lehetősége, akár egy ember életén belül vagy a szülők generációjához képest, és folyamatosan érintkeznek egymással a jobb és rosszabb keresetűek, a magasabb és alacsonyabb iskolázottságúak és így tovább. Sokkal látványosabb az elkülönülés a társadalmi rétegek nyelvhasználatában ott, ahol lényegében nincs átjárás a rétegek között, mint például a kasztrendszerben. Egy Khalapurban, Indiában végzett kutatás szerint - John Gumperz kutatása volt 1958-ban – a kasztok nyelvhasználatában igen éles különbségek mutatkoztak meg, bár az alsó kasztok igyekeztek utánozni a felsőbbeket, de a felsőbbek megpróbálták újabb és újabb módokon elkülönülni a társadalmi rangban alattaik lévőktől. A nyelvi változatok és a társadalmi rétegződés összekapcsolásának az egyik klasszikus vizsgálatához tartozik továbbá William Labov new-yorki kutatási is. A kutatás alapjául az szolgált, hogy New Yorkban - az amerikai változatok többségétől eltérően – későn, csak a második világháború után kezdett a másálhangzó előtti, illetve a szó végén álló *r* hangok kiejtése presztízsváltozattá válni. Az 1960-as években Labov úgy gondolta, hogy az *r*-es változatok terjednek, s minél magasabb társadalmi osztályhoz tartozik valaki, valamint minél jobban figyel a beszédére, annál gyakrabban ejti ki az *r* hangokat az olyan szavakban, mint például a *fourth* (negyedik) vagy a *flour* (emelet, szint). A kutatás eredményei alapján beigazolódtak hipotézisei, és még egy nem várt eredményt is kapott: kiderült, hogy figyelmes (formális) beszédben nem a felső középosztálybeliek ejtették a legtöbbször az *r* hangot, hanem az alsó középosztálybeliek. Ezt a jelenséget szabálytúlteljesítésnek nevezik: azt fejezi ki, hogy akik szeretnék fölfelé mozdulni a társadalmi ranglétrán, nyelvhasználatukban jobban alkalmazkodnak a sztenderd nyelvváltozathoz, a presztízsváltozathoz, mint azok, akik már az elit részei (Sándor 2012: 51-53).

Nemekre jellemző változatosság

A nemekre jellemző változatosság alapján dzsendzserlektusokról szokás beszélni (az elnevezés az angol *gender* 'társadalmi nem' szóból ered). Ezeket a nyelvváltozatok nők és férfiak körében használatosak. Dzsendzserlektusok azon szintén ritkán léteznek: mindössze annyit tapasztalhatunk, hogy egyes nyelvi formák gyakrabban jelentkeznek nőknél, mint férfiak

beszédében, legalább is azokban a társadalmakban, ahol a nők és férfiak társadalmi szerepei között nem húzódik éles határ. Labov megállapítása szerint a nők a nyíltan előírt szociolingvisztikai normákat a férfiaknál jobban betartják, de kevésbé tartják be a rejtett normákat, illetve gyakran megállapította, hogy bizonyos nyelvi változásokban a nők egy generációval a férfiak előtt járnak. Ennek okát abban véli megtalálni, hogy mivel a gyermeknevelésben ők a főszereplők, nekik van nagyobb lehetőségük arra, hogy átadják az általuk elsajátított új nyelvi változatokat (Kontra 2014: 474–475).

Vannak nyelvek, ahol a kiejtésben vannak határozott különbségek, van nyelv, ahol másképpen beszélnek a nőkhöz és a férfiakhoz. A japán nők például más szóval utalnak saját magukra, mint a férfiak. Főképpen azonban egyes nyelvi formák gyakoriságában tér el a nők és a férfiak beszéde: például ilyen gyakran emlegetett különbség, hogy a nők többféle színnevet használnak, több olyan elemet használnak mondataikban, amelyekkel bizonytalanságot fejeznek ki, többször fejezik be állításukat megerősítő kérdésekkel (ugye?), több “gügyögőnek” érzékelhető szavakat használnak, mint például a zsepi, ruci, édi. Más kutatásokból viszont kiderült, hogy a nőktől más beszédhasználati szabályokat várnak el, mint a férfiaktól (Sándor 2012: 52-53).

Tevékenységekhez kapcsolódó változatosság

Az egyes tevékenységekhez - ezek lehetnek foglalkozások, de hobbik is – kapcsolódó nyelvváltozatokat, szótári egységekből álló kollektívokat regisztereknek szokás nevezni. Bizonyos nyelvi elemek, az esetek túlnyomó részében szavak, jóval nagyobb valószínűséggel fordulnak elő egy-egy foglalkozás vagy hobbi művelése közben: ezeket a szavakat szakszavaknak is nevezhetjük. Például eltérő a sebészek, pilóták, a bankmenedzserek, a könyvelők, a dzsesszrajongók szókincse, viszont egyvalaki is tudhat számos regisztert (Wardhaugh 1995: 48).

A nyelvészetben nem merül föl az a kérdés, hogy egy-egy nyelvnek vagy nyelvváltozatnak mi az “értéke”, ezzel ellentétben a magyar közoktatásban még találkozhatunk azzal a szemlélettel, miszerint vannak “értékes és értéktelen”, legalábbis “kevésbé értékes” nyelvváltozatok. Bármennyien beszélnek egy nyelvváltozatot, bármilyen jellegzetességei vannak, nyelvészeti értelemben mind azonos értékűnek mondható. Nem biztos, hogy azonos terjedelmű - az egyik kevesebb, a másik több szót, szabályt, stílusválasztási lehetőséget tartalmazhat – nem biztos, hogy azonosak a funkcióik, de az biztos, hogy annak a funkciónak megfelel, amelyre

beszélői használják. Természetesen nem több az sem a “babonánál”, hogy normája csak a sztenderd nyelvváltozatnak van, hiszen használati szabályok nélkül egy nyelvváltozatot sem lehet elsajátítani - egy norma nélküli nyelvnek vagy nyelvváltozatnak egyszerűen nem lennének beszélői (Sándor 2012: 57).

A sztenderd nyelvváltozat

A nyelvváltozatok között van kettő, amelynek kiemelt szerepe van. Az egyik a sztenderd, ami a társadalmi rangsorban tölt be előkelő helyet, a másik, az alapnyelv az egyes beszélők saját nyelvhasználatában a legfontosabb. A sztenderd a többinél jobban körülírható változat. Azért határozható körül pontosabban, mint a többi nyelvváltozat, mert ennek nyelvtanát és szókincsét írásban is rögzítik, s ezzel kodifikálják, “hivatalossá teszik”. A sztenderd nyelvváltozat tehát az a nyelvváltozat, amelyet általában nyomtatásban használnak és amelyet normális körülmények között az iskolában és a nyelvet tanuló nem anyanyelvi beszélőknek tanítanak. Ez az a változat, amelyet az iskolázott emberek beszélnek, amelyet a rádióban, televízióban és más hasonló helyzetekben alkalmaznak. E funkciói miatt társadalmi tekintélye sokkal nagyobb, mint más nyelvváltozaté (Bartha 1995: 20–21).

Az alapnyelv

Az alapnyelv nem egy meghatározott nyelvváltozat, hanem mindenki számára más: az alapnyelv a seldülőkor előtt, általában otthon, az elsődleges szocializáció során a legteljesebben elsajátított, a legkisebb odafigyeléssel beszélt nyelvváltozat és amelyet a beszélők a legkövetlenebb helyzetekben (például családi körben) használnak (lásd még anyanyelvjárás, elsődleges nyelvváltozat, Kiss 1995). Az alapnyelv szolgáltatja a szociolingvisztikai vizsgálat számára a legszisztematikusabb adatokat. E változat mutathat nyelvjárási és társadalmi csoporthoz kötődő jellegzetességeket, többnyelvű környezetben - a különböző nyelvek érintkezéséből eredően - kontaktushatást, másoknál megközelítheti a sztenderdet. A gyermekek tehát ezt a változatot hozzák magukkal az iskolába, s a sztenderdet kisebb vagy nagyobb mértékben csak iskolai környezetben sajátítják el (Bartha 1995: 20).

II. 2 A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról

A kárpátaljai magyar nyelvjárások mint összefoglaló terminus, mint elvileg önálló nyelvváltozat úgy létezhet az általánosítás szintjén, hogy az ide tartozónak tekintett nyelvhasználati módok együttese közös tulajdonságokat mutat fel, s ezek alapján elkülöníthető más nyelvváltozatoktól (Beregszászi–Cserniczkó 2007: 14).

A kárpátaljai magyar közösségben három nyelv használatos: a magyar, az ukrán és orosz. A két- vagy többnyelvű közösségekre általában nem jellemző, hogy mindkét nyelvükön kevesebb nyelvváltozatot használnak, mint az egynyelvűek (vö. pl. Gal 1979: 12). Az első nyelven belül a kevesebbszer használt nyelvváltozat oka az elsősorban, hogy a nyelvhasználati szinterek egy részét a másodnyelv uralja (lásd Csernicskó 1998, Csernicskó szerk. 2003: 68–83, Beregszászi–Csernicskó 2004b: 55–70).

A helyi tradicionális dialektusok több szempontból is különböznek a szomszédos magyarországi magyar nyelvjárásoktól. Az eltérések egyik oka az, hogy területileg ezek a nyelvjárások mindig is ún. peremnyelvjárások voltak, a magyar nyelvterületek szélén helyezkedtek el, s jellemző volt rájuk a peremnyelvjárásokat jellemző két lényeges dolog: a nyelvi konzervativizmus és a kontakushatások megléte (vö. Deme 1974: 196, Lanstyák 1994: 64, Sándor 2001c).

A nyelvi konzervativizmus a kisebbségi magyar nyelvek fáziskésése az anyaországihoz viszonyítva (P. Lakatos–T. Károlyi 2002: 48). A peremnyelvjárások tehát jellemzően tovább maradnak fenn az archaikus nyelvi formák, illetve később jutnak el a központból induló nyelvi változások (vö. Lanstyák–Szabó Mihály 1997: 6, Kiss szerk. 2001: 194, P. Lakatos–T. Károlyi 2002). A kontaktusváltozatok korai létét pedig az eredményezte, hogy nem csak azóta élünk más nyelvi környezetben, amióta elcsatolták Kárpátalját Magyarországtól, hanem voltak jóval korábban is gazdasági, kulturális és nyelvi kapcsolatok az itt élő különböző nyelvű és nemzetiségű lakosok között. Több olyan ukrán/ruszin eredetű szó van például a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban, amelyek régebben integrálódtak a helyi változatokba (Beregszászi–Csernicskó 2007: 15).

A kárpátaljai magyar nyelvjárások abban is különböznek a magyarországiaktól, hogy itt Kárpátalján ezek a leggyakrabban használt magyar nyelvváltozatok, ugyanis a többi magyar nyelvváltozat használati szinterei meglehetősen beszűkültek: a nyelvhasználati szinterek nagy részén ugyanis nem a magyar, hanem az ukrán/orosz nyelv használatos (lásd Csernicskó 1998: 152–161, Csernicskó szerk. 2003: 68–86, Beregszászi–Csernicskó 2004b: 55–70).

A kárpátaljai magyar nyelvhasználat (a magyarországi nyelvhasználókéhoz mérten) nagyobb fokú nyelvjárásosságát a következő tényező eredményezik:

- a kárpátaljai magyarok nagyobb része (71, 7 %-a) falun él (lásd pl. Csernicskó 1998: 40-41, Molnár–Molnár 2005), ahol a nyelvjárás használata Magyarországon is elfogadottabb;
- a kárpátaljai magyarok körében kevesebb a felső végzettségűek száma az anyaországhoz képest (lásd Beregszászi–Csernicskó–Orosz 2001: 61–63, Molnár–Molnár 2005: 68–74);
- a beszélők jelentős része nem anyanyelvén végezte el tanulmányait, ezért nem volt lehetősége intézményesített keretek között elsajátítani a sztenderd nyelvváltozatot;
- azon a nyelvhasználati területeken, ahol a sztenderdet és köznyelvet szokásos használni, a többségi nyelv(ek)et kell használni, így kevesebb lehetőség adatik e nyelvváltozatok használatára (vö. Lanstyák 1998: 25).

Azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, miszerint a kárpátaljai nyelvjárások az északkeleti nyelvjárástípusba tartoznak (Imre 1971: 365), amely a nagy magyar nyelvjárástípusok közül a legközelebb áll a magyar sztenderdhez (vö. Kiss 1993: 146).

II. 3 A helyi nyelvjárások és az iskola

A magyar anyanyelvi nevelésnek országhatároktól függetlenül kiemelt céljának tekintette a nem sztenderd (nyelvjárás) nyelvváltozatok és nyelvi jegyek kiirtását a tanulók nyelvhasználatából a sztenderd elsajátítására hivatkozva (Csernicskó–Molnár 2007: 42). Kétségtelen, hogy az anyanyelvi oktatás egyik fő feladata a nyelv sztenderd változatának (írott és beszélt köznyelvi változat) közvetítése. Azonban nem mindegy, hogy az milyen módon történik. Úgy, hogy közben más változatok létét és létjogosultságát is elismerjük, vagy pedig azokról nem veszünk tudomást. Ha egyes nyelvhelyességi kérdéseket illetően a tanár megkérdezné, lennének olyan tanulók, akik bizonyos, helytelennek ítélt formákat helyesnek tartanának abból az egyszerű megfontolásból, hogy otthon a szüleiktől, szűkebb környezetüktől nap mint nap ezt hallják. Ha egy gyermek nyelvhelyességi hibáit olyan típusú érvekkel "javítjuk", mint hogy, egy művelt, tisztességes (magyar) ember így nem beszél", annak nem csak nyelvi vonatkozású következményei lehetnek. A nyelvhelyességi hibák kategorikus megbélyegzése óhatatlanul is ahhoz vezethet, hogy a tanuló leértékeli otthonról hozott anyanyelvváltozatát (Bartha 1995: 6). A kárpátaljai magyar tannyelvű iskola is ezt a szemléletet alkalmazza: ami nem egyezik meg a sztenderd nyelvváltozat normáival, hibának tekintve megpróbálja kigyomlálni a tanulók nyelvhasználatából (vö.

Beregszászi–Cserniczkó 1996, Cserniczkó 1996 stb.). Azonban ez a módszer nem eredményes, amint azt számos kutatás is igazolta. Mind Magyarországon, mind pedig Kárpátalján a 21. században is használják a nyelvjárásokat, a nem sztenderd nyelvi jegyeket (Kiss 1998: 933, Kiss szerk. 2001).

Tehát azt a fajta nyelvszemlélet, amely értéktelennek és kiirtandónak tartja a nyelvjárási nyelvhasználati jegyeket, alacsony hatékonyság jellemzi, ami mellett egyéb érvek is szólnak.

Nyelvészeti értelemben, amint már volt róla szó, minden nyelvváltozat egyenértékű, saját funkcióval rendelkező rendszer (lásd pl. Crystal 1998: 39). Jelentős eltérés mutatkozik viszont az egyes nyelvváltozatok és nyelvi jelenségek társadalmi megítélésben. Az iskolákak tehát nem a sztenderd felsőbbrendűségét kell hirdetni, hanem arra kell megtanítani a tanulókat, hogy melyik nyelvváltozatnak mi a funkciója, hol, milyen helyzetben kell egy-egy nyelvi elemet használni (Kontra szerk. 2003: 331–335).

A magyar gyermekek jelentős része ma is nyelvjárási háttérrel kerül az iskolába (vagy óvodába). S tudjuk, hogy a helyi nyelvváltozatok használata az összetartozás, szolidaritás szimbóluma (Beregszászi–Cserniczkó 2007: 57). Papp István *A magyar nyelvtan nevelőereje* c. munkájában így fogalmaz (idézi Kontra szerk. 2003: 332–333):

“A legelső dolog, ami a gyermeket meglepi az iskolában, az, hogy az a magyar nyelv, melyet otthon tanult az édesanyjától, s melyet szülei, testvérei és játszópajtásai beszélnek, nem helyes, hanem szégyellnivaló. Minden erejét összeszedi hát, hogy egy-kettőre elfelejtse szülőfaluja paraszti beszédmódját, mely az első napokban annyi pirulást s lelki gyötrelmet szerzett neki. El is felejtí mihamar, s ha később felnőttkorában a gyermekkori anyanyelv hangja találja megütni a fülét, rögtön feltámad lelkében az első iskolai napok szorongó, kellemetlen érzése. Ez az érzés fogja színezní lelkében állandóan szülőfaluja nyelvjárásának képét, s hogy megszabaduljon a kellemetlen emlékektől, igyekezni fog fölé emelkedni gúnyal és megvetéssel. Meggondolták-e az iskola emberei, mit romboltnak itt a növendék lelkében?”. Kárpátalján pedig, kisebbségi környezetben ezek a megbélyegzések nemcsak nyelvjárásvesztéssel járhatnak, hanem nyelvcserevel is, hiszen számos településen a nyelvjárás az egyetlen használt változata a magyar nyelvnek (Kiss 2002: 16–17). Felfoghatatlan tehát az az ellentmondás, hogy miközben a népi építészetet, öltözködést, táplálkozást, a népszokásokat, a népi hagyományokat megmentendő értékek tekintjük, épp ezt a népi kultúrát éltető beszédmódot, a nyelvjárást irtja az iskola évtizedek óta. Pedagógiailag helytelen és ellentmondásos elgondolás és módszer az is, hogy

miközben a magyarórák egyik központi feladata a szókincs bővítése, kigyomláljuk a szókincsből a tájszavakat (Beregszászi–Csernicskó 2007: 57).

A fentiek természetesen nem azt jelentik, hogy szükségtelen a sztenderd nyelvváltozat iskolai oktatása. A társasnyelvészet egyik legnagyobb alakja, William Labov azt mondja:

“A nyelvészek támogatják a standard változat használatát annyiban, amennyiben az a lakosság széleskörű kommunikációjának eszköze, de ellenzik annyiban, amennyiben a standard változat a társadalmi mobilitás akadályá” (Labov 1982: 186; idézi Kontra 2006b: 100).

Tehát nyelvészetileg az egyetlen elfogadható álláspont az, ha elismerjük és a tanulókkal megismertetjük a nyelvváltozatok értékeit, szépségeit, valamint funkcióit, használati körét. Nyelvpedagógiaiag a sztenderdet nem a nyelvjárások helyett, hanem mellette, kiegészítésként sajátítattjuk el, azaz nem felcserélő (szubtraktív), hanem hozzáadó (additív) szemléletmódban oktatjuk. Ha a gyermek vagy diák nem sztenderd jegyet használ, akkor nem szégyenítjük meg, hanem elmagyarázzuk neki, hogy ezt másképpen is lehet mondani, és vannak olyan helyzetek, amikor ennek a változatnak a használata a helyénvaló. S ahogyan a gyermekek megtanulnak alkalomhoz illően öltözködni, viselkedni, azt is gyorsan megtanulják, hogyan igazítsák nyelvhasználatukat az adott beszédhelyzethez vagy beszélőpartnerhez (Beregszászi–Csernicskó 2007: 67). Feladatunk tehát az, hogy “a köznyelv és a nyelvjárás viszonyának tudományos alapú megismertetésével, illetőleg a nyelvjárások hasznosságának, szerepkörének, értékeinek tudatosításával segítsük a nyelvjárás (hátterű) beszélők anyanyelvi otthonosságérzetének kialakulását s szégyenérzettől mentes, kreatív nyelvhasználatát” (Kiss szerk. 2001: 146).

III. A BEREKSZÁSZI ÓVODÁK MAGYAR NEVELÉSI NYELVŰ CSOPORTJAIBAN DOLGOZÓ ÓVODAPEDAGÓGUSOK NYELVI/NYELVJÁRÁSI ATTITŰDJEI

III. 1 A nyelvi/nyelvjárási attitűdöt érintő magyar felmérésekről

A magyar nyelv tudományban a nyelvi tudat jelentőségét már évtizedekkel ezelőtt felismerték: Gombocz Zoltán 1931-ben, Végh József 1959-ben, Imre Samu 1963-ban mint a nyelvhasználatot erősen befolyásoló tényezőt említi (Gombocz 1931: 1–11, Végh 1959, Imre 1963: 279–283). Bokor József 1984-es tanulmányában a nyelvjárásokkal kapcsolatban foglalkozott ezzel a fogalommal (Bokor 1984: 339–344). Azóta mind a magyarországi, mind a határon túli magyar nyelvészek közül is több szempontból is, több módszerrel s több csoportot megkérdezve végeztek ilyen felméréseket. Az alábbiakban ezek a felmérések kerülnek összefoglalásra Lakatos Katalin összegzése alapján (Lakatos 2010: 111-115).

Az egyik legszélesebb körű magyarországi felmérés a Magyar Nemzeti Szociolingvisztikai Vizsgálat, illetve a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú, melyek során Magyarország, illetve Budapest felnőtt lakosságának nyelvhasználatával és a nyelvváltozatokról való véleményükről kapcsolatban végeztek egy reprezentatív felmérést. E két felmérés adatait, eredményeit sokan és sok tanulmányban, könyvben közzé tették (Borbély 2007a: 53–58, Kassai 2007: 72–76, Kassai 1998: 23–25, Kontra 1997: 224–232, 2003a, 2009: 37–52, Váradi–Kontra 1994: 115–124 stb.). Többen kérdőíves gyűjtéssel és interjú feléréssel, illetve az ún. ügynökmódszer használatával vizsgálták meg a nyelvi tudat különböző összetevőit. Kiss Jenő mihályi általános iskolásokat, szüleiket, pedagógusait kérdezte nyelvi, nyelvjárási attitűdjükről, köznyelvi normatudatukról (Kiss 1996: 138–151, 1996a: 403–415, 1998: 257–269, 2000: 465–467). A fiatalok nyelvi intuícióinak tanulmányozásával kapcsolatban három csoport körében vizsgáldott, 2001-ben pedig Kárpát-medencei egyetemisták körében tudakolta a nyelvjárásokhoz való viszonyulást, a dialektológiai oktatásról való vélekedést (Kiss 1999: 129–137, 2009: 1–14). Felde Györgyi és Guttman Miklós szintén 10-14 éves fiatalok normatudatát vizsgálta (Felde 1992: 177–191, Guttman 1994: 159–162, 1996: 108–113). Czibere Mária és Okamoto Mari középiskolások között végzett egy kérdőíves felmérést a nyelvhasználati jelenségekről, azok megítéléséről, a nyelvjárásokhoz való viszonyulásukról (Czibere 2000: 55–64, 2004: 32–39, Okamoto 2002: 342–354, 2004: 33–40). Egyetemisták illetve főiskolások körében végezte felmérését Kassai Ilona, Posgay Ildikó, Fodor Katalin és Huszár Ágnes, Sándor

Klára, Juliet Langman és Pléh Csaba, valamint Strelí Zita Ágnes (Fodor–Huszár 1998: 196–210, Kassai Ilona 1994: 125–130, Posgay 2002: 246–249, 2007: 211–216, Sándor–Langman–Pléh 1998: 29–40, Strelí 2007: 244–251).

Számos vizsgálatot készítettek a magyarországi német, szlovák, román és roma lakosság körében (Gerner 2003, Erb 2007: 57–60, 2009: 157–166, Uhrin 2007: 61–69, Tóth–Uhrin 2009: 175–180, Borbély 1995: 287–297, 2001, 2007: 89–94, Pálmáiné Orsós 2007: 79–88, Bartha 2007: 95–112, 2009: 141–156, Tuska 2009: 167–174, Németh 2009: 181–190). A határon túl élők magyar nyelv használatára vonatkozóan is több kutatás eredménye látott napvilágot: az egész Kárpát-medencét érintő, RSS-kutatás néven ismertté vált felmérésorozat következtetéseiről számolnak be a szerzők az eddig megjelent kötetekben (Cserniczkó 1998, Göncz 1999, Lanstyák 2000). Szintén valamennyi határon túli területet érintette az a vizsgálat, melyről Gereben Ferencről értesülhetünk (Gereben 1996: 91–97, 1999). P. Lakatos Ilona és T. Károlyi Margit pedig három ország határ menti településeiben végzett kutatásokat. (P. Lakatos–T. Károlyi 2009: 53–62).

Az emigráns magyarok különböző nemzedékeinek nyelvi attitűdjéről, nyelvhasználati szokásairól is készültek felmérések: az amerikai magyarok körében Kontra Miklós és Bartha Csilla által (Bartha 1995: 37–47, 2002: 111–136, Kontra 1990). A Finnországban élő magyarok nyelvekhez való viszonyulásával kapcsolatban pedig Kovács Magdolna által (Kovács 2009: 359–366). Olvashatunk a moldvai, az ausztriai, a szlovéniai magyar nyelv megítéléséről és használatáról is (Heltai 2007: 126–132, Heltai–Tarsoly 2004: 118–125, Bodó 2007: 123–142, 2009: 339–348, Szoták 2009: 467–472, Zelliger 2001: 171–183, Zelliger 2002: 383–389, Zelliger 2007a: 59–62, Pathy 2009: 473–476, Bokor 2004: 180–184, 2005: 15–20, Bokor 2006: 471–478, Kolláth 2004: 13–24, 2004a: 185–191, 2009: 459–466). A vajdasági magyarok nyelvi tudatáról több vizsgálatból, több korosztályt több megközelítésből érintő kutatásokból informálódhatunk. Horváth Mátyás, Molnár Csikós László és Kalocsai Karolina vizsgálatában iskoláskorúak, Király Attilában egyetemisták, Rajsli Ilonáéban pedig iskolások és egyetemisták vettek részt (Horváth M. 1989: 459–464, Molnár Csikós 1998: 229–234, Kalocsai 2009: 383–392, Király 1998: 189–202, Rajsli 2004: 146–152).

Az erdélyi magyar beszélőket is többen megvizsgálták nyelvekkel, változataikkal kapcsolatban: Fodor Dóra és Pap Anna Mária a kétnyelvűségi kérdésekkel, az ehhez kapcsolódó attitűdökkel foglalkozik egy család, illetve három város nyelvhasználatán keresztül (Fodor 2005:

253–263, Pap 2008, 2009: 340–355). Veress Márta kolozsvári fiatalok nyelvekhez, nyelvváltozatokhoz való hozzáállását tanuálmányozta, Lukács Csilla pedig székelyföldi középiskolások körében végzett széleskörű attitűdvizsgálatot, a nyelvjárásokra helyezve a hangsúlyt (Lukács 2007: 80–90, 2007a: 164–167, 2009: 331–338, Veress 2000: 239–245).

Több megközelítésből és több csoportot vizsgálva végeztek szlovákiai nyelvészek a nyelvi tudatot érintő felméréseket. Születtek iskolások, egyetemisták, pedagógusok, egy-egy település lakóinak nyelvi, nyelvjárási attitűdjeit, köznyelvi normatudatát, nyelvhasználatát bemutató tanulmányok, disszertáció fejezetek (Kožik 2004: 93–124, 2006, Lanstyák–Szabó Mihály 1997, Menyhárt 2007: 168–176, Pintér 2004: 63–71, Presinszky 2007, 2007a: 215–222, 2009: 241–248, Sándor 1998: 351–355, 2000, 2001: 87–95, 2009: 231–240).

A kárpátaljai nyelvhasználat szociolingvisztikai szempontú vizsgálatának kezdete egyben a nyelvi tudatra vonatkozó kutatások kezdetét jelentette: az RSS-kutatás Kárpátaljára vonatkozó kérdőívében is találhatunk nyelvi attitűdre, különböző nyelvi változók megítélésére vonatkozó kérdéseket (Csernicskó 1998). A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán működő Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont munkatársai különböző konferenciákon, tanulmányokban, főiskolai segédanyagokban számolnak be a folyamatosan végzett kutatások eredményeiről. Több kiadvány is napvilágot látott a főiskolán működő műhely munkatársainak eredményeiből: ezek közül kiemelkedik *A mi szavunk járása* című mű, melyben több empirikus felmérés következtetései alapján mutatják be a kárpátaljai magyar nyelvhasználatot (Csernicskó szerk. 2003). Képet kapunk az Iskola 2000 elnevezésű nyelvhasználati felmérés eredményeiről, melyet Kárpátalja magyar iskoláinak érettségi előtt álló fiataljai körében végeztek (Beregszászi–Márku 2003: 179–207). Ez utóbbi gyűjtés adatainak különböző szempontú elemzését több tanulmányból ismerhetjük meg (Beregszászi–Csernicskó 2004a: 140–154, 2004b: 195–203, 2006: 40–50, 2007a: 7–96, Csernicskó 2004: 126–129, Márku 2004: 135–145). A saját nyelvváltozatról, a kárpátaljai magyar nyelvről, a szókölcsönzésről való vélekedésekről is több tanulmányban olvashatunk (Csernicskó 2008b: 7–19, 2008c: 353–354, 2008d: 69–79, 2009a: 11–27).

A magyar nyelv Kárpátalján – ahogyan a „valódi beszélők” látják című írásában Csernicskó István az RSS-kutatás során kapott adatok alapján azt vizsgálja, hogy a kárpátaljai magyarok érzékelik-e a magyarországitól eltérő nyelvhasználatukat, s ebből adódott-e már kellemetlenségük (Csernicskó 2003c: 221–225).

A kárpátaljai magyarság nyelvi és nemzetiségi attitűdjéről, sztereotípiáiról két felmérés (az Ügynök 2000 és a Mozaik 2001) született (Beregszászi–Csernicskó–Hires– Márku 2003: 233–242).

A 2007-ben megjelent *Hiába repülsz te akárhová...* című gyűjtemény pedig összefoglalja a kárpátaljai magyar nyelvjárásokra vonatkozó jelentősebb tanulmányokat és gyűjtéseket 1886-tól napjainkig (Csernicskó–Márku szerk. 2007).

Tiszaújlak lakóinak nyelvi attitűdjéről, identitástudatáról, nyelvhasználatáról is több írásból tájékozódhatunk: P. Lakatos Ilona és T. Károlyi Margit a felnőtt lakosság anyanyelv-változatához való hozzáállását, Karmacsi Zoltán pedig a felnőttek és az iskolások magyar nyelvhasználatát, nyelvhasználati lehetőségeit vizsgálta (Karmacsi 2003a: 74–82, 2003b: 58–63, P. Lakatos–T. Károlyi 2003: 383–391, 2003a: 509– 512). Horváth Katalin a kárpátaljaiak nyelv- és nyelvváltozat-választásáról ír tanulmányában (Horváth 2007: 41–52). Molnár Anita a tannyelv, az identitás és a nyelvek presztízsenek összefüggéseit vizsgálja, Séra Magdolna pedig a tannyelv-választást meghatározó tényezőket veszi számba (Molnár 2009: 439–446, 2009a: 122–128, Séra 2009: 154–157). A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar főiskola hallgatóinak nyelvi tudatosságáról, attitűdjéről, identitásáról T. Károlyi Margit és Szabó Géza felméréseiből informálódhatunk: azt is leszögezik, hogy nagy mértékben befolyásolja a diákok attitűdjeit, hogy részesültek-e már szociolingvisztikai, dialektológiai képzésben (T. Károlyi–Szabó 2000: 105–112, T. Károlyi 2002: 135–144).

Kárpátalján Lakatos Katalin is foglalkozott nyelvi/nyelvjárási attitűdvizsgálattal doktori disszertációja keretein belül, mely a Kárpátaljai magyar iskolások nyelvi tudata és attitűdje (2010) címet viseli. Lakatos Katalin a disszertációján belül a kárpátaljai tanárok nyelvi/nyelvjárási attitűdjeit is megvizsgálta, viszont az óvodapedagógusok és alsós tanítók nyelvi/nyelvjárási attitűdjeivel még senki nem foglalkozott.

Doktori munkája során a kárpátaljai iskolások nyelvi tudatáról, különösen nyelvjárási attitűdjükről kívánt képet adni. 2006–2008 között egy kérdőíves felmérést végzett 46 oktatási intézményben 1490 tanulóval a nyelvjárásokhoz való viszonyulásuk kapcsán. A fiatalok többsége (69,9%) azt vallotta, hogy nem beszél nyelvjárásban, de 61%-uk sajnálná, ha eltűnnének ezek a változatok, hiszen értéknek tartják, a néphagyomány részének, amit meg kell őrizni. Indoklásaik arra utaltak, hogy a diákok nem élő, használt, használható változatként tekintenek a nyelvjárásokra (Dudics 2016: 156). Pedig lehetőségek szerint, jó lenne, ha a

közösségek attitűdjében egyensúlyban lenne a nyelv szimbolikus és használati értéke (Péntek 2004: 127).

Ugyanez a viszonyulás volt jellemző azokra a tanárookra (150 személy), akik szintén ebben az időszakban (2007 nyarán) vettek részt egy nyelvjárási attitűdre vonatkozó felmérésben (Lakatos 2007: 156–163, Lakatos 2010, Dudics 2014: 69–76). Bár elismerték, hogy használják, ők egyfajta távolságtartó attitűdről vallottak, viszont mindenképp biztató, hogy a távolságtartás ellenére rejtett presztízse van körükben ennek a változatnak. A felmérésből az derült ki, hogy a kárpátaljai magyar pedagógusok a legjobb úton haladnak a kívánt kiegyenlítő-funkcióelkülönítő attitűd irányába. Ebben nagy szerepe van a továbbképzéseknek, felvilágosító munkáknak és a kárpátaljai magyar pedagógusképzésnek is (Beregszászi 2012). Korábbi, a beregszászi főiskolások körében végzett vizsgálat során kiderült, hogy akik részesültek már dialektológiai és szociolingvisztikai képzésekben, azok jóval pozitívabban viszonyultak a nyelvjárásokhoz (Dudics 2014: 72–73).

III. 2 Az óvodai nevelést nyelvi és szociolingvisztikai szempontból érintő felmérésekről

A magyar szakirodalomban idáig számos tudományos kötet, monográfia és kutatás jelent meg az óvodai anyanyelvi neveléssel kapcsolatban (lásd pl. Dankó 2003, 2004, Gósy 1993, 1994, 1996, Gödéné 2005, Hernádi 2006, Montágh 2012, Zóka 2012, stb.), amelyek általában mind pedagógiai, nyelvtudományi, szociológiai szempontból közelítették meg az óvodai anyanyelvi nevelést. Ezek által a munkák által többek között megismerkedhetünk a gyermek beszédfejlődésnek folyamatával, különböző, anyanyelvi nevelési eszközökkel és módszerekkel (Dankó, 2003), a gyermekek leggyakoribb ejtészhibáival (Montágh 2012) és beszédzavaraival (Hernádi 2006), a beszédképesség fejlesztés részterületeivel (Gósy 1994), illetve az óvodai nyelvi-kommunikációs nevelés lehetőségeivel a gyerekek szocializációjában (Zóka 2012), stb. Viszont eddig nagyon kevés kutatás és tanulmány jelent meg, ami szociolingvisztikai szempontból közelítené meg az óvodai nevelést, s amely rávilágítana az anyanyelv identitásformáló és nemzetösszetartó erejére különösen kisebbségi környezetben, illetve, amely felhívna a szülők figyelmét arra, hogy miért is olyan fontos az, hogy gyermekeiknek magyar nevelési nyelvű óvodát, majd pedig magyar tannyelvű iskolát válasszanak. Többek között azért fontos felhívni erre a figyelmet, mivel az iskoláztatás (vagy az óvodai nevelés) alapnyelve az, ami a leggyakrabban kétnyelvűséghez vagy nyelvcserehez vezet (Burány, 2010: 93).

Kárpátalján eddig egyetlen jelentős kutatás jelent meg nyelvi és szociolingvisztikai szempontból a kárpátaljai óvodai neveléssel kapcsolatban - Nánási-Molnár Anita Óvodai tannyelvválasztás Kárpátalján c. doktori disszertációja kapcsán (2015). A szerző a kárpátaljai óvodai nevelésről, az óvoda nevelési nyelvének megválasztásáról, a választást övező problémaköréről ad képet nyelvi szempontból, szociolingvisztikai, nyelvi- és oktatástervezési keretben. A kutató első körben egy kérdőíves felmérést végzett a kárpátaljai szülők körében az óvodai nevelési nyelvének megválasztásáról 2012-ben és 2015-ben. A vizsgálatban összesen 330 szülő töltötte ki a kérdőívet az iskolába készülõ gyermeke kapcsán a választott óvoda nevelési nyelvével illetve a választott vagy választani kívánt iskolai tannyelv kérdéseivel kapcsolatban. Az elvégzett vizsgálatok alapján elmondható, hogy a kárpátaljai szülők értik és érzik anyanyelvük ápolásának és fenntartásának fontosságát. A kapott eredményekből kitűnik, hogy a kutató előfeltevésének megfelelően, a szülők tannyelvválasztási döntései már óvodás korban is tudatosak. A szülők válaszai alapján fontos szerepet játszik az óvoda választás terén az óvoda minőségének számbavétele, amit ők az óvodában szervezett ünnepek és matinéik alapján mérnek. Valamint, megtudhattuk azt is, hogy az óvoda nevelési nyelvének kiválasztására a szülők anyanyelve illetve elemi/általános iskolai tannyelve, ugyanakkor az ukrán aktuálpolitikai helyzet is nagy hatással van. Kiderült az is, hogy az ukrán és orosz anyanyelvűeket és az ukrán vagy orosz iskolát végzetteket leszámítva a vegyes nyelvű és vegyes iskolai tannyelvű szülők voltak azok, akik ukrán nevelési vagy tannyelvű intézményt részesítették előnybe gyermekeik számára. Az elemi és/vagy általános iskolai tannyelv tényezője pedig -az eredmények alapján- nagyobb hatással bírt az óvoda nevelési nyelvének és az iskola tannyelvének megválasztása tekintetében, mint a szülők anyanyelve (Nánási-Molnár, 2015: 146-148).

Beregújfaluban egy követéses vizsgálat keretein belül az eredmények alapján szintén meggyőződhetünk a szülők nevelési és tannyelvválasztásának tudatos voltáról. Az iskolai tannyelvválasztási indokai, motiváció nem változtak sem a korábbi, (2012), sem az összes (2015) eredményt figyelembe véve Beregújfaluban 2014-ben. A magyar tannyelv választás mellett olyan érvek szóltak, mint a magyar identitás és az anyanyelven való tanulás hatékonysága, illetve a segítségnyújtási lehetőség a házi feladatok tekintetében. Míg az ukrán tannyelv választást a nyelvsajátítás, a társadalmi elvárás, és a könnyebb boldogulás motiválta. Ezeknél a szülőknél is befolyásoló tényezőként szerepelt döntésükben az óvoda tartalmi minősége, illetve itt már megjelent a nemzetiségi összetételnek a tényezője is. A szülők tannyelv választásában tehát

fontos szerepet játszanak a szülők egyéni motivációi mellett az intézmény tartalmi minősége és a társadalmi elvárások (Nánási-Molnár, 2015: 148).

A kutató a szülőkön kívül az óvodás gyermekekkel is végzett egy beszédfejlettséget vizsgáló felmérést. A szerző arra hívja fel a figyelmet munkájában, hogy ha a gyermek szocializációja egy nyelven történik, akkor érdemes az intézményes nevelés tannyelvének is ugyanazt a nyelvet választani, egyébként mentális és emocionális sérülés is bekövetkezhet az óvodai nevelés során. A környezeti nyelvet pedig a gyermekek máshogyan is elsajátíthatják. A beszédfejlettség vizsgálatát 2013-ban 56 épp hallású gyerek bevonásával, képről történő szövegalkotás módszerével vizsgálta. A kutató azt fogalmazta meg előfeltevéseiben, hogy a képolvasás azoknál a gyermekeknél akik ukrán nevelési nyelvű csoportokból érkeznek, elsősorban szereplők, tárgyak felsorolásaként, cselekmények leírásaként fog működni, mintsem szövegalkotásként, illetve, hogy a beszéd folyamatossága akadozó lesz ezeknél a gyermekeknél a magyar nevelési nyelvű csoportból érkezőkkel szemben (Nánási-Molnár, 2015: 57). Ezek az előfeltevések mind bebizonyosodtak (Nánási-Molnár, 2015: 149).

A szerző végezetül pedig a gyermekek után, az óvodai nevelés második legmeghatározóbb szereplőivel, az óvodapedagógusokkal készítettek egy interjút, amiben az óvónők az óvodai nevelésről és a nevelési, oktatási tannyelvről nyilatkoztak. A felmérést Beregszász (2012) és Szabadka (2014) környékén végezte (Nánási-Molnár, 2015: 139). Az óvónők válaszaiból megtudhattuk, hogy az óvoda nevelési és/vagy a tannyelv szerepét a helyi magyar közösségek asszimilációja elleni legfőbb védjegynek tekintik. Az óvónők, elmondásuk szerint az óvodai nevelés keretein belül igyekeznek fejleszteni a gyermekek anyanyelvét, megismertetni velük magyar hagyományainkat és ünnepeinket, ami identitásformálásukban játszik fontos szerepet. A magyar csoportokban a magyar hagyományok, az ukrán és szerb csoportokban pedig az ukrán és szerb ünnepek kerülnek előtérbe. A beregszászi óvodákban például, a március 8-a, anyáknapja, húsvét és karácsony mellett, megjelenik zárt foglalkozások keretein belül a március 15-e is. Összességében, a válaszok alapján pedig a szülők és a pedagógusok is fontosnak és szükségesnek tartják az óvodai nevelést, a nyelvi és szellemi fejlesztést (Nánási-Molnár, 2015: 149-150).

Nánási-Molnár Anita kutatásainak és eredményeinek köszönhetően mind a szülők, mind a pedagógusok nagyon sok információval gazdagodhattak, s reménység szerint az óvodapedagógusoknak ezeknek az eredményeknek és információknak a felhasználásával és

terjesztésével sikerül minél több szülőben tudatosítani azt, hogy miért is fontos a gyermekeiknek magyar nevelési és/vagy tanyelvű intézményt választaniuk.

A nyelvmegtartásban, mint láthattuk, nagyon fontos tényezőként szerepel az óvodai nevelési és/vagy tanyelv választás, s ha a szülők jól döntenek, s magyar nevelési nyelvű óvodát választanak gyermekeiknek, az már félsiker, s a siker elérése pedig legfőképpen az óvodapedagógusokon múlik, hiszen az ő feladatuk a gyermek tudatos nevelése és fejlesztése. Ennek értelmében fontos megtudnunk azt, hogy fontosnak tartják-e az óvónők az óvodai nevelés során, hogy a gyermekeket anyanyelvük szeretetére és megőrzésére neveljék, illetve azt is, hogy hogyan viszonyulnak a gyermekek otthonról hozott anyanyelvváltozatukhoz, nyelvjárásukhoz, arra előnyként vagy hátrányként tekintenek az anyanyelvi nevelés során, stb. Hiszen -amint már volt róla szó- ha a gyermek azt tapasztalja, hogy maga az óvónő is értéktelennek tartja a nyelvváltozatát, idővel ő is így fog gondolkodni róla és más nyelvváltozatokról is, ugyanakkor ez kisebbségi, kétnyelvű környezetben akár nyelvcserehez is vezethet. A nyelvmegtartásra ugyanis akkor van a legnagyobb esély, ha beszélője pozitívan viszonyul saját nyelvváltozatához (Sándor, 2016: 143–144).

Azokon a német nyelvterületeken, ahol őrzik a német nyelvjárásokat -mint például Dél-Németország, Svájc, Magyarország- évek óta intenzív viták és tanulmányok tárgya a nyelvjárás használata és presztízse az óvodában (lásd pl. Bereznai 2015a, 2015b, Burger–Häcki 1994, Gyger 2007, Klein 2009, Mattheier 1980, Szabó 1975, Tracy 2002, Ulich–Mayr 2007, stb).

Bereznai Anja a *Nyelvjárások használata az óvodában* c. tanulmányában három különböző német nyelvű régió óvodáinak óvodapedagógusaival végzett egy kérdőíves felmérést a nyelvjárások óvodai használatáról és az óvodapedagógusok ezzel kapcsolatos beállítottságáról. A felmérés kimutatta, hogy jelentős különbségek figyelhetők meg a három régió óvodapedagógusainak nyelvjáráshasználata között, amelyekben tükröződnek a különböző jogi feltételek: a bajorországi és a svájci óvodákban, ahol előírt a nyelvjárás fejlesztése, a nyelvjárás a mátrixnyelv, a baden-württembergi és magyarországi óvodapedagógusok pedig csak nyelvjárási kompetenciákkal rendelkező gyermekeknél használnak nyelvjárást, illetve nyelvjárási énekek, rímek, játékok közben. Ugyanakkor megfigyelhetünk a régiók között egyetértést is: minden óvodapedagógus azt válaszolta, hogy a nyelvjárást is használja a gyermekekkel való kommunikációban az óvodai nevelés során, viszont tudatosan vált a nyelvváltozatok között. Arra a kérdésre pedig, miszerint *Kell-e fejleszteni és támogatni az óvodában a nyelvjárásokat?* az

óvodapedagógusok túlnyomó része igennel válaszolt. Itt többnyire nyelvapolási szempontokkal, illetve a nyelvjárás identitásformáló szerepével érveltek („*Kötelességünk eleinket és nyelvüket – a nyelvjárást – tisztelni*” (Magyarország); „*A kultúra, a hazához való kötődés, az identitás és a tradíció megőrzése*” (Bajorország); „*Ez a mi kulturális kincsünk*” (Svájc)) (Bereznai 2015b).

III. 3 A kutatási anyag elemzése

Az óvodapedagógusokkal végzett interjú kérdéssorát két részre tagolhatjuk. Az interjú első részében az érdekelt, hogy a beregszászi magyar óvodapedagógusok hogyan viszonyulnak saját nyelvváltozatukhoz a nyelvjárásokhoz, azok beszélőihez.

Az első kérdésben arra voltam kíváncsi, hogy az óvónők szerint mit nevezünk nyelvjárásnak? Az óvónők többsége tisztában volt a fogalom jelentésével, de volt olyan válaszadó is, aki külön fogalomként beszélt a nyelvjárásról, a tájszólásról és a tájszóról. A kérdés így hangzott: *Ön szerint mi a nyelvjárás (más szóval tájszólás)?* Az óvónők közül a legtöbben a nyelvjárások területiségére (*“Véleményem szerint az, amit magukkal hordoznak az emberek, tehát szájrul szájra terjed, minden megyének és falunak megvannak a jellegzetességei”*) és változatjellegére (*“Hát szerintem van egy elfogadott, ez a sztenderd nyelv és ezen felül, tájegységekre levonva mindenhol más szavakat használnak vagy egyes szónak teljesen más kifejezése lehet...”*) utaló meghatározásokat adtak, illetve volt, aki örökségnek nevezte, amit nemzedékről nemzedékre továbbadnak, magukban hordoznak az emberek, s azt vélik helyesnek (*“Nyelvjárás az, amikor ránk marad kiskortól amit hallunk, úgy nővünk fel, azt halljuk és azt véljük helyesnek”*). Tehát az óvónők szerint a nyelvjárás egy adott területre jellemző beszédmód és az “elfogadott” sztenderd mellett létező nyelvváltozat.

A következő kérdésben arra kerestem a választ, hogy az óvónők miként vélekednek saját településük - jelen esetben Beregszász, Bótrágy és Csoma – nyelvhasználatáról, s jellemző e az ott élő emberekre a nyelvjárások használata. A kérdés az volt, hogy *Az Ön településén nyelvjárásban beszélnek az emberek? Ha nem, akkor hogyan, mi jellemző a nyelvhasználatukra?* A 10 óvónő közül 4 szerint a településükön nem beszélnek az emberek nyelvjárásban, hanem inkább a köznyelvet és a “tisztá” magyar nyelvet beszélnek (*“Én nem nagyon venném észre, szerintem a köznyelvet használják”, “Nem, szerintem a tiszta, magyar nyelvet használjuk”*). A “tisztá” magyar nyelv megfogalmazás alatt az óvónő valószínűleg a sztenderd vagy a sztenderd beszélt nyelvváltozatára, a köznyelvre gondolt. 3 óvónő úgy gondolja, hogy településén beszélnek nyelvjárásban, bár eddig még nem figyelt fel erre, illetve közülük egy óvónő véleménye szerint a

nyelvjárási beszéd megjelenését a településükön a környező falvak nyelvhasználata eredményezte (*“Beregszászban szerintem igen, amit a környező települések befolyásoltak”*). Azonban volt 3 óvónő, aki nem tudta eldönteni, hogy településén beszélnek e nyelvjárásban vagy sem. Ezek az óvónők egyrészt a nyelvjárás fogalmának jelentésével sem voltak teljes mértékben tisztában, mivel volt olyan, aki csupán a magyar és ukrán nyelv kontaktusváltozatának jegyeit tekintette nyelvjárási jegyként, miközben több nyelvjárási jegy is jellemző volt a nyelvhasználatára, mint például a suksükölés (*“Hát az én településemen így is úgy is, mivel vegyes település, ukrán és magyar helyen lakom, ugyanígy az óvodában is vannak ukrán és magyar gyerekek. Hát persze, hogy beszélnek, jó magam is beszélek, mert mikor kéri az igazolványomat, akkor automatikusan mondom, hogy adom a paszportomat, igaz....”*).

Ön beszél nyelvjárásban? Ha igen, mikor, milyen helyzetekben? — 5 óvónő meggyőződése szerint nem beszél nyelvjárásban, hanem a köznyelvet vagy a helyes irodalmi nyelvet használja (*“Én úgy gondolom, hogy nem, hanem a helyes, irodalmi nyelvet használom”*, *“Nem, nem beszélek, eddig nem vettem észre magamon. A köznyelvet használom”*). 4 óvónő viszont igennel válaszolt, tehát azt állították, hogy beszélnek nyelvjárásban, általában otthon a családdal, szomszédokkal és a barátokkal, de rendszerint igyekeznek nyelvhasználatukat a helyzethez vagy a beszélgetőtárs nyelvhasználatához igazítani (*“Főleg otthon szoktam nyelvjárásban beszélni, amikor más helyeken vagyok alkalmazkodok ahhoz, ahogyan ott megkívánják. Például, az óvodában igyekszek az irodalmi nyelvet használni”*, *“Hát be-be csúszik, és még a gyerekeimnek is. Milyen helyzetekben? Például, otthon a konyhában. Azért ha az ember hivatalba megy, igyekszik nem használni, hanem próbálunk megfelelő módon beszélni”*). 1 óvónő pedig nem tudta megítélni, hogy beszél e nyelvjárásban vagy sem, véleménye szerint ezt a külső szemmel figyelők tudnák megválaszolni. A válaszából pedig arra következtethetünk, hogy nem ismerheti a nyelvjárásokra jellemző nyelvi jegyeket.

Az óvodapedagógusok az *Ön szerint kikre jellemző a nyelvjárási beszéd* kérdésre adott válaszaikat a földrajzi, területi változók illetve az életkori változók tekintetében fogalmazták meg. Válaszaikból az derült ki, hogy az óvónők többsége a nyelvjárási beszédet a falusi és idős emberekhez köti. Pontosan 9 óvónő véleménye szerint a nyelvjárási beszéd egy meghatározott terület, táj vagy falu lakóira jellemző (*“Különböző településeken és tájakon élő emberekre”*, *“Hát mondanám, hogy leginkább a falusi, településen élő emberekre, de ez változó, mert városon is nagyon sokan beszélnek”*). A 9 óvónő válasza közül egyet érdemes külön kiemelni, mégpedig

azért, mert az óvónő válaszában nem csupán arra utalt, hogy a nyelvjárási beszéd egy adott terület lakosaira jellemző, hanem kiemelte, hogy konkrétan a határontúli területeken élőkre (*“Hát főleg az anyaországon kívül élőkre”*). Az óvónő válaszában a nyelvjárások kisebbségi körülmények között betöltött szerepének fontosságára és helyzetére utalt, miszerint a határon túli magyaroknak anyanyelvük használati színtereinek beszűkülése miatt kevesebb lehetőségük van a sztenderd nyelvváltozat elsajátítására és használatára, emiatt pedig nyelvhasználatuk nyelvjárásiasabb lesz, mint a magyarországi beszélőké (Lanstyák–Szabómihály, 1997: 6). Továbbá 10-ből 3 óvónő utalt válaszában az életkori változókra. Meglátásuk szerint a felnőttek és az idősebb emberek nyelvhasználatára jellemzőbb a nyelvjárásias beszéd, nem a gyerekekére (*“Hát szerintem nem a gyerekekre, hanem inkább a felnőttekre”*). Illetve vélekedésük szerint az a gyermek, aki falun növekszik fel vagy esetleg egy faluban lakik valamelyik családtagja, rokonja, nagyobb valószínűséggel fog nyelvjárásban beszélni, mint az, aki városban nevelkedik (*“Például valamelyik gyerek, aki faluról jön jobban hozza azokat a szavakat. Amelyik gyerek városról jön inkább az irodalmi nyelvet használja (...)”*).

A magyar beszélőközösségekben a sztenderd nagy tekintélye és a nyelvjárások leértékelése miatt gyakran találkozhatunk olyan sztereotípiákkal, véleményekkel és megbélyegzésekkel, miszerint a nyelvjárási beszéd az alacsonyabb társadalmi státuszú és műveletlenebb emberekre jellemző (Sándor, 2016: 52). A soron következő kérdésben az óvónők nyelvjárásban beszélőkről alkotott véleményei érdekelték. A *Mit gondol arról, ha valaki nyelvjárásban beszél?* kérdésre adott válaszok alapján megállapíthatjuk, hogy az óvónők a nyelvjárásban beszélőkről pozitívan vélekedtek. 8 óvónő válaszában értéknek, kincsnek, érdekességnek, tisztelendőnek, a beszélő egyedi jellemvonásának tekintette azt, ha valaki nyelvjárásban beszél (*“Szerintem az egy kincs, az egy érdekesség, azoknak az embereknek, akik ezt használják, jellemvonásuk és ismertetőjegyük”*). Véleményük szerint az az ember, aki nyelvjárásban beszél hordozza örökségünket, bővebb szókinccsel, ízesebb magyar beszéddel rendelkezik és szerencsés ember lehet (*“Szerintem semmi kivétnivaló nincs ebben, nekem nagyon is szokott tetszeni, ők olyan ízesen beszélnek, ami nekem tetszik”, “Értékes és szerencsés embernek tartom, tisztelendő”*). Illetve 2 óvónő, ha azt hallja, hogy valaki nyelvjárásban beszél, rögtön arra asszociál, hogy a személy falusi lehet, és kíváncsi lesz arra, hogy az illető melyik településen élhet (*“Hát amikor hallok valakit akkor rögtön az jut az eszembe, hogy esetleg egy faluból van”, “Én például rögtön megkérdezem, hogy hová való”*).

A nyelvhasználatunkért ért hátrányos megkülönböztetés vagy megbélyegzés nagy eséllyel eredményezheti a nyelvjárásokhoz fűződő negatív viszonyulásunkat. Ezért a következő kérdésben arra kerestem a választ, hogy érte e már valamikor az óvónőket hátrányos megkülönböztetés a nyelvhasználatuk miatt. A kérdésre 7 óvónő egyértelműen nemmel válaszolt. Azonban 2 óvónő azt válaszolta, hogy itt Ukrajnában még nem érte őket hátrányos megkülönböztetés, viszont Magyarországon már tettek néhány megjegyzést a nyelvhasználatukra (*“Itt nem, de Magyarországon igen, hogy amikor használtam, feltűnt nekik, de nem nevettek ki, de megjegyezték, hogy ez nem helyes, de mondták, hogy ez nem rossz, de mellékesen megjegyezték, hogy ezt nem így kell mondani”*). Illetve 1 óvónő pedig már többször is azt tapasztalta, hogy beszédét akcentusosnak nevezték. Tudni kell erről az óvónőről, hogy Munkácson született és élt addig, amíg férjhez nem ment Beregszászba.

Az óvónők nyelvjárásokhoz fűződő viszonyuk kapcsán fontosnak tartottam megkérdezni őket arról, hogy sajnálnák e, ha eltűnnének a nyelvjárások és fontosnak tartják e a fennmaradásukat. A kérdésre maradéktalanul igennel válaszolt mindenki. Tehát az óvónők közül mindenki sajnálná, ha eltűnnének a nyelvjárások, hiszen ez “egy érték”, “színesítik nyelvünket”, “mert a nyelvjárások a magyar nyelvünk színfoltjait alkotják, ékességei, s ettől lesz egyedi és összetéveszthetetlen a nyelvünk és nincs attól szebb, amikor valaki ízes, magyar nyelven beszél és nem szégyelli azt”, “és nem szabad kiirtani úgymond, szerintem érdemes megőrizni”, hadd maradjon meg az utókornak is”.

Az interjúzás második felében azt szerettem volna megtudni, hogy az óvónők az anyanyelvi nevelés során, valamint az anyanyelvi foglalkozásokon milyen szemléletmódot alkalmaznak, mit tartanak célként szem előtt, milyen módszereket alkalmaznak, illetve hogyan viszonyulnak ahhoz, ha a gyermek az óvodában, különösen az anyanyelvi foglalkozáson nyelvjárásban beszél.

Az első kérdésre válaszolva (*Mint tudjuk, fontos, hogy az óvónők beszéde példaértékű legyen s az, hogy nyelvi mintával szolgáljanak. Ön melyik nyelvváltozatot tartja erre alkalmasnak? Miért?*) a 10 óvónőből 5 egyértelműen a sztenderd nyelvváltozatot tartotta alkalmas nyelvi mintának az óvodai nevelés során, amit többek között azzal indokoltak, hogy ez a nyelvváltozat tisztább, választékosabb, szebb és elvárt, hogy a gyermek ezt a változatot sajátítsa el legelőször (*“Mindig igyekszek a gyerekek előtt tisztán, választékosan beszélni, tehát az irodalmi inkább”, “Az irodalmi nyelvet, ami szép és kifejező, s amit már kiskorban el tud a*

gyermek sajátítani”). Továbbá, 3 óvónő a sztenderd változatot részesítette előnyben, viszont fontosnak tartotta azt, hogy megismertesse a gyermekekkel a többi nyelvváltozatot is (“*Szerintem a sztenderd nyelvváltozatot. És úgy gondolom, hogy jó az, ha megismertessük már most a gyerekekkel azt, hogy vannak nyelvváltozatok is, persze nem kell ezt tudományosan elmagyarázni nekik, de én például szoktam azt csinálni, hogy egy-két gyerek, ha használ nyelvjárásban használható szavakat, akkor én mindig elmondom, hogy ezt így kell mondani, mert van egy sztenderd, tehát ez az elfogadott, mindenki így ismeri, viszont, ha te tudod ezt, az nagyon jó, és mindig rá szoktam kérdezni, hogy hol hallottad ezt a szót...*”, “*Az irodalmi, azért, hogy a gyerekek megtanuljanak szépen, helyesen, beszélni. De emellett a foglalkozásokon felhívom a régies beszédekre is a figyelmüket*”). Továbbá, volt 1 óvónő, aki a nyelvjárást és 1, aki a köznyelvet tartotta alkalmas nyelvi mintának, de mindketten megjegyezték, hogy az irodalmi nyelvváltozat megismertetése semmiképpen sem maradhat ki az anyanyelvi nevelésből (“*A köznyelvet, de igyekszek az irodalmi nyelvet is közvetíteni a gyerekek számára*”).

Tehát a 10 beregszászi óvodapedagógus közül egy tartotta az anyanyelvváltozatot megfelelő nyelvi mintának, az óvodapedagógusok nagyobb része pedig a sztenderd nyelvváltozatot részesítette előnyben. Viszont meg kell jegyeznem azt, hogy nem minden esetben voltak tisztában az óvónők a különböző nyelvváltozatok fogalmaival. Jelen kérdésnél 8 óvónő az irodalmi nyelvváltozatot a kodifikált sztenderd változattal azonosította, vagyis az „igényes”, leírt és elfogadott nyelvhasználat szinonimájaként használta a fogalmat. Az óvónő, aki a nyelvjárást tartotta alkalmas nyelvi mintának, a fogalom alatt a nyelvváltozatok területiségére gondolt (*Ön szerint mi a nyelvjárás? „Hát minden helynek megvan a maga nyelvjárása, tájszólása”*). Végül, az óvónő, aki a köznyelvet vélte alkalmas nyelvi mintának, a fogalom alatt valószínűleg a sztenderd változat alatt elhelyezkedő, az egész nyelvterületen egységes, a sztenderd változattól könnyebben érthető nyelvváltozatot érthette (az óvónő következő kérdésre adott válasza: *„főleg a köznyelvet, de esetenként az irodalmi nyelvet is, azért a köznyelvet, mert ahogy már említettem, magyarok és ukránok egyaránt vannak a csoporton és szerintem a köznyelvet azt könnyebb nekik megérteniük”*).

A következő kérdésben az érdekelt, hogy tart-e minden óvónő anyanyelvi foglalkozásokat, milyen gyakran, hogyan épül fel, mit tartanak célként szem előtt és hogyan akarják ezt elérni. A 10 óvónő közül mindenki egyértelműen igennel válaszolt arra a kérdésre, hogy vannak-e anyanyelvi foglalkozásaik. Viszont megfigyelhetjük, hogy a foglalkozások

gyakoriságával kapcsolatban nagyon sok eltérő választ kaptunk. Amint már volt róla szó, az interjúzásban nagy-, középső - és vegyes csoportos óvodapedagógusok vettek részt, ami szintén befolyásolja a foglalkozások gyakoriságának eltérését, hiszen eltérő számú foglalkozást tartanak a különböző csoportoknak.

A megkérdezett óvónők közül 5-nek vegyes csoportja volt. A vegyes csoportban 2 óvónő válasza alapján 2, szintén 2 óvónő válasza alapján 1 és 1 óvónő állítása szerint pedig 3 anyanyelvi foglalkozást tartanak egy héten. A céllal, tevékenységekkel és módszerekkel kapcsolatos válaszaikat a következőképpen foglalhatjuk össze: az óvónők az anyanyelvi foglalkozás során a gyerekekkel különböző, előre meghatározott témákról beszélgetnek, mondókáznak, mesét hallgatnak, legfontosabb célnak pedig a gyerekek beszédképesség fejlesztését, a helyes, kifejező beszéd elsajátítását és szókincsük bővítését tartják.

Továbbá 10-ből 4 óvónő rendelkezett középső csoporttal. A középső csoportos óvónők közül 2 azt válaszolta, hogy hetente 1 anyanyelvi foglalkozásuk van, 1 óvónő elmondása szerint 2 foglalkozást tart egy héten és szintén 1 óvónő pedig minden második héten tart 1 anyanyelvi foglalkozást. Az óvónők által megfogalmazott célokat és tevékenységeket összefoglalja az egyik válasz: *“Természetesen vannak anyanyelvi foglalkozások, hetente egyszer, de nagyon sok olyan foglalkozásunk van, amihez az anyanyelvi fejlesztés hozzá tartozik. Játékosan tartunk meg minden foglalkozást. A felépítésével kapcsolatban van bevezetés, magyarázat, rengetek játék tartozik hozzá, és egy kis mozgást is beszoktunk építeni a foglalkozásba, ilyen kis tornaperceket. Hát célként azt tartom szem előtt, hogy egyrészt a tantervben írtak megvalósuljanak, másrészt gazdagodjon a gyermekek szókincse, az értelmük fejlődjön, a kifejezőképességük is fejlődjön, igyekszünk az iskolát előkészíteni, a hangokat tanulni helyesen, szótagolni, meg hát mindenféle témával kapcsolatban a szókincsüket fejleszteni”*.

A 10 óvónő közül 1 rendelkezett nagycsoporttal. A nagycsoportos óvónő kérdésre adott válasza pedig a következő: *“Szóval, vannak anyanyelvi foglalkozásaink, hetente kétszer, hát hogyan épül fel... Hát mese, vers, vagy találókérdés, mondókákról, természetéről, állatokról tanulunk. Én legfőképpen a beszédfejlesztést tartom célként szem előtt, azt, hogy a gyerekek önállóan tudják magukat kifejezni, minél több helyzetben, kérdések segítségével persze”*. Összefoglalóul, az anyanyelvi foglalkozáson az óvónők célja többek között a beszédképesség fejlesztése, a beszédhangok képzése, a szókincs bővítése és a kommunikatív kompetencia fejlesztése. Azonban a magyar nyelv szépségével, változatosságával, a nyelvváltozatokkal való

ismerkedést és anyanyelvünk megőrzésére való nevelést sajnos senki nem említette meg célként válaszában, bár ez nem jelenti azt, hogy ezeket ne tartanák fontosnak. Végezetül, megfigyelhetjük, hogy az óvónők az anyanyelvi foglalkozás felépítésével kapcsolatos eltérő válaszaiból is látszik, hogy jelenleg még nincs Kárpátalján magyar nyelvű, államilag elismert, egységes óvodai nevelés programunk, s ennek következtében az óvónők különböző anyanyelvi nevelési programokat használnak.

A soron következő kérdésre adott válaszok alapján (*Melyik nyelvváltozatot alkalmazza az anyanyelvi foglalkozásokon? Miért?*) 10 óvónőből 3 a sztenderd nyelvváltozatot használja az anyanyelvi foglalkozáson, mert úgy gondolja, hogy ez az elvárt (*“Ami a helyes, a sztenderdet. Nekünk úgy kell megtanítanunk a gyerekeket, ahogy az le van írva”, “A sztenderd nyelvváltozatot, de biztos vagyok benne, hogy akaratlanul is vannak olyan szavak, tájszavak is akár, amik rám jellemzőek és ezeket nem tudom kiszűrni. Hát azért mert, szerintem ez az, amit elsősorban el kell nekik sajátítani... A nyelvjárás, amit hallanak otthon, vagy falukban mind színesíti a nyelvváltozatukat, de elsősorban a sztenderd nyelvváltozatot kell tudniuk”). 4 óvónő a köznyelvet használja, közülük 3 azért, mert ezt tartja alapnyelvváltozatának, ezt “tudja”, (*“Hát én ahogy beszélek, úgy igyekszem a gyerekeknek is tanítani, a köznyelvet. Azért, mert egy az, ha én irodalmi, szép, szaknyelven akarok beszélni, akkor oda kell figyelnem, hogy én azt hogy is... A köznyelvben meg az magamból jön, az magamtól tudok nekik beszélni”, “A köznyelvet, mert én ezt tudom”), egy pedig azért, mert vegyes csoportja van életkori és etnikai szempontból is, ezért úgy gondolja, hogy hasznosabb a gyermekek számára, ha a köznyelvet használja, mert azt könnyebb megérteni (*„Főleg a köznyelvet, de esetenként az irodalmi nyelvet is, azért a köznyelvet, mert ahogy már említettem, magyarok és ukránok egyaránt vannak a csoporton és szerintem a köznyelvet azt könnyebb nekik megérteniük”). Végül 3 óvónő volt, aki azt válaszolta, hogy a sztenderdet és a nyelvjárást is alkalmazza az anyanyelvi foglalkozásokon, tevékenységektől függően (*“Hát mondjuk, egy magyar népmesét nem lehet elmondani nyelvjárás nélkül”, “Az irodalmi, de igyekszek a régies nyelveket is belevenni, főképpen, ha mesét olvasok”, “Főleg az irodalmi nyelvváltozatot, de amúgy a tájszavakat is szoktuk, amikor úgy esik”).****

Megfigyelhetjük, hogy annak ellenére, hogy az előző kérdésre válaszolva 5 óvónő mindenképpen a sztenderd nyelvváltozatot tartotta az alkalmas nyelvi mintának, csak hárman válaszolták azt, hogy az anyanyelvi foglalkozáson azt is használják. A 3 óvónő, aki a sztenderd

mellett fontosnak tartotta azt, hogy megismertesse a gyerekekkel a magyar nyelv nyelvváltozatait is, az anyanyelvi foglalkozáson igyekszik a sztenderdet és a nyelvjárásokat is alkalmazni. Az óvónók többsége pedig - a válaszoknak megfelelően - az alapnyelvváltozatának tekintett köznyelvet használja az anyanyelvi foglalkozáson. Azonban ennél a kérdésnél is érdemes tisztázni, hogy melyik óvónó mit értett a különböző nyelvváltozatok fogalma alatt. 3 óvónó a sztenderd változatot a helyes, leírt és a program szerint is elvártan elsajátítandó nyelvváltozatként definiálta. Azok közül az óvónók közül, akik a köznyelvet szokták az anyanyelvi foglalkozáson használni, 2 óvónó válaszából azt feltételezhetjük, hogy az irodalmi nyelv fogalma alatt (amit a sztenderddel azonosítanak) a szépirodalmakban is megjelenő, a szakmai és hivatalos stílusú nyelvváltozatot értik. Továbbá, azoknak az óvónóknak a válaszából, akik a köznyelvet használják az anyanyelvi foglalkozáson, arra következtethetünk, hogy a köznyelvet a mindenki számára más, elsőként megtanult, a legkisebb odafigyeléssel beszélt, legautomatikusabban használt nyelvváltozatnak tekintik. Láthatjuk azoknak az óvónóknak a válaszában, akik a sztenderdet és a nyelvjárást is egyaránt alkalmazzák, hogy nem minden esetben sikerült kellőképpen kifejezni magukat a nyelvjárás fogalmával kapcsolatban: volt aki a nyelvjárást „tájszónak” nevezte és volt aki pedig „régies nyelveknek”. Azonban az *Őn szerint mi a nyelvjárás?* kérdésre adott válaszok alapján arra következtethetünk, hogy a fogalmazási nehézségek ellenére többnyire mindenki tisztában volt a nyelvjárás fogalmának jelentésével („*Az adott helység beszédstílusát, nyelvi jellegzetességeit foglalja magába*”, „*Amit bizonyos tájakon beszélnek az emberek, és lehet, hogy más a szavuk vagy másképp ejtenek hangokat*”).

A foglalkozásokon kívül viszont 3 óvónó saját bevallása szerint szokott nyelvjárásban beszélni a gyermekekkel. Ugyanakkor 7 óvodapedagógus szerint a foglalkozásokon kívül sem szokott előfordulni az, hogy a gyerekekkel nyelvjárásban beszéljen, legalább is tudatosan nem.

Arra a kérdésre, hogy *Ha a gyermek a foglalkozásokon, különösen az anyanyelvi foglalkozáson nyelvjárásban beszél, kijavítja? És miért? Hogyan? Ha volt rá példa, mesélje el kérem!* 10 óvónóból 3 igennel válaszolt. Mindhárman különbözőképpen indokolták meg válaszaikat. Az egyik óvónó azért javítja ki a gyermeket, hogy “helyesen” beszéljen, a helyes beszédnek pedig a saját alapnyelvváltozatát tartja. Javítási stratégiája pedig a következő: visszakérdez, s a kérdésében már “helyesen” használja az adott szót. A második óvónó válasza: *“Hát én gondolom, hogy mégis csak a kis korban kell, hogy kijavítsuk. És hogyan javítja ki a gyermeket? Hát megmondom, hogy nem így mondjuk, hanem úgy”*. Tehát, itt az óvónó azt

gondolhatja, hogy az a gyermek, akit már kiskorban kijavítanak nyelvhasználata miatt, valószínűleg könnyebben fogja elsajátítani a sztenderd nyelvváltozatot, mint az, akit annak idején nem javítottak ki. A harmadik óvónő pedig azzal indokolta választát, hogy ha nem javítja ki már kiskorban a gyereket, akkor berögződik a gyerekebe a “helytelen beszéd” és akkor nem lesz mire építenie majd az iskolában, ami majd kihát az egész életére. Szintén 3 óvónő időnként viszont kijavítja a gyerekeket, de nem úgy, hogy az bennük azt a tudatot keltse, hogy ők valamit rosszul vagy helytelenül mondtak, hanem a tájszó mellett megismertetik velük a sztenderd változatot is, s elmondják, hogy ezt a változatot ajánlatosabb használni, mert ez az elfogadott, de a gyermek által használt változat is értékes (*“Van amikor kijavítom, de nem azt mondom, hogy ilyet többet ne mondjon, hanem elmondom, hogy ez mit is jelent”, “Kiszoktam, de nem úgy, hogy ez a gyerekekben úgy minősüljön, hogy ő ezt rosszul mondta, hanem mindig el szoktam mondani, hogy ezt is lehet mondani, vagy én ezt így mondanám, de te mondhatod így, ha szeretnéd”*). Azonban 4 óvónő azt a választ adta, hogy ők soha nem javítják ki a gyerekeket, hanem csupán felhívják a gyerekek figyelmét arra, hogy az említett szónak több változata is létezik, továbbá elmondják, hogy melyiket hol érdemes használni. Illetőleg tudatosítják bennük, hogy mindegyik nyelvváltozat ugyanolyan értékes (*“Nem kijavítom, hanem ha van a szónak más jelentése is, akkor azt is elmondom neki és megbeszéljük, hogy az ugyanazt jelenti, csak máshogyan mondta (kukorica/tengeri)”, “Nem kijavítani szoktam, hanem inkább elmondom a gyermeknek, hogy lehet mondani más szavakkal, vagy más hangfelépítéssel, s megtanuljuk, hogy így is szoktuk mondani és mondjuk mikor méket használjuk”*). A válaszokból arra következtethetünk, hogy az óvónők többsége tisztában van azzal, hogy a gyerek beszédének javítása - még ha az jó szándékkal is történik - több kárt okoz számára, mint hasznot.

Az utolsó előtti kérdésben arra voltam kíváncsi, hogy röviden hogyan jellemeznék az óvónők a város óvodásainak nyelvhasználatát, mik az észrevételeik és mit tartanak kiemelendőnek. Az óvónők többsége (8 óvónő) azt emelte ki, hogy nagyon megfigyelhetőek az óvodások nyelvhasználatán a kontaktusjelenségek. Elmondásuk szerint nagyon sok kölcsönszót használnak (*“Jellemző a nyelvhasználatukra a kölcsönszavak használata”*). Továbbá néhány gyerek nyelvhasználatán, leginkább azokén, akik falusiak, vagy faluról származnak, de már városban élnek megfigyelhetőek a nyelvjárási jegyek is (*“Szépen használják az irodalmi nyelvet, de vannak gyerekek, akik magukkal hozzák a nyelvjárásokat”*). Végül 2 óvónő pedig arra a problémára hívta fel a figyelmet, miszerint a magyar csoportjukba több ukrán nyelvű gyermek

jár, mint magyar nyelvű, ami nagyon megnehezíti számukra az óvodai, főképpen az anyanyelvi nevelést, illetve, hogy ez rossz hatással van a néhány magyar anyanyelvű gyermek beszéd- és anyanyelvi fejlődésére is egyaránt (*“Ez egy magyar csoport, de mégis, a gyerekek nagy része ukrán anyanyelvű, tehát a legtöbben még nem is tudják a magyar nyelvet, vagy nagyon nehezen megy nekik, ez nagyon nehézséget okoz”, “Az óvodásaink, ahogy szokták mondani “po násamu”, miszerintünk beszélnek, és átvett szavakat is rendszeresen alkalmaznak, mint például a bulocska”*).

Az utolsó kérdésre, amiben arra voltam kíváncsi, hogy hány óvónő hallott vagy olvasott már a hozzáadó (additív) szemléletmódról, 7 óvónő nemmel válaszolt. A 3 fennmaradó óvónő már hallott a hozzáadó (additív) szemléletmódról tanulmányai során, amit a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán végzett (kettő tanítói-óvodapedagógia szakos, egy pedig magyar nyelv és irodalom szakos volt). Közülük 2 óvónő pedig tisztában volt a hozzáadó (additív) szemléletmód fogalmával is. A válaszaik alapján pedig arra következtethetünk, hogy igyekeznek a hozzáadó (additív) szemléletmódot a gyakorlatban is alkalmazni.

III. 4 A kutatás eredményei

Az óvodapedagógusok többsége tisztában van a nyelvjárás fogalmával, s közülük néhányan beszélnek is nyelvjárásban, a többségük pedig a köznyelvet vagy a “helyes irodalmi” nyelvet használja. Az óvodapedagógusok szerint a nyelvjárás beszéd inkább a falusi, idős emberekre jellemző, azonban értékes és szerencsés embereknek tartják azokat, akik még beszélnek nyelvjárásban. Véleményük szerint ez tiszteletre méltó, hiszen hordozzák és tovább adják örökségünket. Annak ellenére, hogy az óvónők többsége állításuk szerint nem beszél nyelvjárásban, mindegyikőjük sajnálná, ha eltűnnének a nyelvjárások. Hasonlóképpen a német nyelvű óvodák óvodapedagógusaihoz, ők is értéknek, kincsnek és örökségünknek tartják a nyelvjárást. A válaszaik alapján pedig megállapíthatjuk, hogy a kutatásban részt vett óvónők alkalmasak arra, hogy kellő empátiával kezeljék és értékeljék a gyerekek nyelvjárásias beszédét.

Az óvónők az anyanyelvi nevelés során a gyermek beszédkésztség fejlesztését, a beszédhibák megelőzését, a szókincsük bővítését tartják legfontosabb feladatuknak, amiket az anyanyelvi nevelés különböző eszközeinek a segítségével (mondókák, versek, mese) szeretnének megvalósítani. Az anyanyelvünk szeretetére és megőrzésére való nevelést egy óvónő sem említette meg célként sem feladatként.

Az óvónők többsége nem hallott még a hozzáadó (additív) szemléletmódról, ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy válaszaik az anyanyelvi nevelés kérdéseivel kapcsolatban többnyire pozitív attitűdről tanúskodtak. Viszont láthatjuk, hogy a gyerekek már az óvodában is találkozhatnak az anyanyelvi nevelés során történő téves elvárásokkal és megbélyegzésekkel (*“Szerintem egy óvónőnek a nyelvjárást mindenképpen javítania kell”*), amelyek rossz irányba terelhetik a gyerekek nyelvi/nyelvjárási attitűdjének alakulását.

III. 5 A hipotézisek bizonyítása/cáfolása

A kutatás eredményei nagyrészen alátámasztják a vizsgálat elején megfogalmazott előfeltevéseimet.

Az első előfeltevésem az volt, hogy az óvónők többsége a saját nyelvváltozatához pozitívan, a nyelvjárásokhoz pedig negatívan viszonyul. Az óvónők közül valóban mindannyian pozitívan viszonyultak saját nyelvváltozatukhoz, ugyanakkor értéknek és tisztelendőnek tartották azt is, ha valaki nyelvjárásban beszél.

Azt is feltételeztem, hogy az óvónők az anyanyelvi nevelés során a sztenderd nyelvváltozatot tartják a megfelelő nyelvi mintának. Ez a feltevésem bebizonyosodott, hiszen 2 óvónő kivételével mindenki a sztenderd nyelvváltozatot tartotta elsősorban megfelelő nyelvi mintának, illetve az a 2 óvónő is fontosnak tartotta a gyermekek sztenderd nyelvváltozattal való megismertetését, akik elsősorban viszont a gyermekek anyanyelvváltozatát és a köznyelvet tartották megfelelő nyelvi mintának. Azonban többen is fontosnak tartották azt, hogy a sztenderd nyelvváltozat mellett a nyelvjárásokkal is megismertessék a gyermekeket.

Az utolsó előfeltevésemben pedig azt fogalmaztam meg, hogy az óvodapedagógusok nem hallottak még a hozzáadó (additív) nyelvszemléletről. Ez részben beigazozódott, hiszen 10-ből 7 óvónő nem hallott még a hozzáadó (additív) nyelvszemléletről. 3 óvónő viszont már hallott vagy olvasott róla, akik közül 2 óvónő a hozzáadó (additív) nyelvszemlélet lényegével is tisztában volt.

III. 6 Következtések

Az óvodapedagógusok nyelvszemlélete meghatározó szerepet tölt be a gyermekek nyelvi attitűdjeinek alakulásában és a nyelvmegtartásban. A vizsgálat eredményeiből pedig kiderült, hogy az óvodapedagógusok többsége nem hallott még a hozzáadó (additív) nyelvszemléletről, bár meg kell jegyeznem azt, hogy volt aki tudattalanul is ezt a nyelvszemléletet használta. Mégis, megállapíthatjuk, hogy

Továbbá fontos, hogy anyanyelvváltozatuk mellett, kiegészítésként és ne helyette, felcserélő szemléletben tanítsuk meg a gyermekekkel a sztenderd nyelvváltozatot. A hozzáadó nyelv szemléletű anyanyelvi neveléssel nem sérül meg a gyermekek anyanyelvváltozata, hanem bővül repertoárjuk, s ezáltal arra nevelhetjük őket, hogy nyelvhasználatukat képesek legyenek a beszédhelyzethez igazítani.

A megoldás egy egységes magyar nyelvű, államilag elfogadott nevelés program lenne, ami figyelembe veszi a nemzeti kisebbségi sajátosságokat, s ami által megkezdődhet az óvodapedagógiai nevelésben is a szemléletváltás. Viszont elsősorban további vizsgálatokra van szükség, amelyek segítségével részletesebb képet kaphatunk az óvodai anyanyelvi nevelésről, annak problémáiról, az óvodapedagógusok nyelv szemléletéről stb., hiszen megoldásokat csakis a problémák feltérképezése és megismerése után tudunk keresni és javasolni.

IV. ÖSSZEGZÉS

A gyermekek identitás meghatározásában, anyanyelvük szeretetére és megőrzésükre való nevelésben, a nyelvcsere és beolvadás elkerülésében meghatározó szerepe van az oktatásnak, így hát az óvodai nevelésnek, hiszen az anyanyelvi nevelés már itt elkezdődik.

Diplomamunkánk témája A beregszászi óvodák magyar nevelési nyelvű csoportjaiban dolgozó óvodapedagógusok nyelvi/nyelvjárási attitűdjei. A diplomamunkánk kidolgozásának egyik módszere a témánkhöz kapcsolódó szakirodalmak feldolgozása, illetve egy interjú felmérés a beregszászi óvodák magyar nevelési nyelvű csoportjainak óvónőivel.

A témával kapcsolatos szakirodalmak feldolgozására a II. és III. fejezetben került sor.

A II. fejezetben a nyelv változatosságának forrásairól, a nyelvváltozatokról, a kárpátaljai nyelvjárásokról, s a helyi nyelvjárások és az iskola viszonyáról esik szó.

A III. fejezetben pedig összefoglalásra kerültek a nyelvi/nyelvjárási attitűdöt érintő magyar- és az óvodai nevelést nyelvi, szociolingvisztikai szempontból érintő felmérései.

Diplomamunkák kutatásának elemzését és eredményeit a IV. fejezetben tekinthetjük meg.

A kutatás tárgya a beregszászi óvodapedagógusok nyelvi/nyelvjárási attitűdjeinek vizsgálata. A felmérés céljaként elsősorban azt fogalmazzuk meg, hogy szeretnénk képet kapni a beregszászi magyar óvodapedagógusok saját anyanyelvváltozatukhoz és a nyelvjárásokhoz való viszonyulásáról. Továbbá a kutatás által szerettük volna megtudni, hogy az óvónők az anyanyelvi nevelés során, valamint az anyanyelvi foglalkozásokon milyen szemléletmódot alkalmaznak, mit tartanak célként szem előtt, milyen módszereket alkalmaznak, illetve hogyan viszonyulnak ahhoz, ha a gyermek az óvodában, különösen az anyanyelvi foglalkozáson nyelvjárásban beszél. Ugyanakkor fontos célnak tartottuk azt is, hogy a nyelvi szempontból kevésbé kutatott óvodai nevelésre felhívjuk a figyelmet, s rávilágítsunk az anyanyelvi nevelés fontosságára, főképpen kisebbségi környezetben.

A vizsgálat alapján megtudhattuk, hogy az óvodapedagógusok pozitívan viszonyulnak a nyelvjárásokhoz és azok beszélőihöz. A nyelvjárásokra értékékként és örökségként tekintenek illetve tisztelendőnek tartják azt, ha valaki nyelvjárásban beszél és hordozza örökségünket. A kapott eredmények által pedig megállapíthatjuk, hogy a kutatásban részt vett óvónők alkalmasak arra, hogy kellő empátiával kezeljék és értékeljék a gyermekek nyelvjárásias beszédét.

Az óvónők többsége nem hallott még a hozzáadó (additív) szemléletmódról, ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy válaszaik az anyanyelvi nevelés kérdéseivel kapcsolatban többnyire pozitív attitűdről tanúskodtak. Viszont láthatjuk, hogy a gyerekek már az óvodában is találkozhatnak az anyanyelvi nevelés során történő téves elvárásokkal és megbélyegzésekkel (*“Szerintem egy óvónőnek a nyelvjárást mindenképpen javítania kell”*), amelyek rossz irányba terelhetik a gyerekek nyelvi/nyelvjárási attitűdjének alakulását. Ez azt jelenti, hogy a gyermekek pozitív nyelvi/nyelvjárási attitűdjeinek kialakításához szükség van arra, hogy az óvodapedagógusok is megismerkedjenek a hozzáadó (additív) nyelvszemlélettel, amit érdemes lenne már az óvodapedagógusok képzésében megvalósítani.

Végezetül, a kutatás eredményei alapján kitűnik, hogy nagy szükség lenne egy egységes magyar nyelvű, államilag elfogadott nevelési programra, ami figyelembe venné a nemzeti kisebbségi sajátosságokat is.

Ez a felmérés csupán csak a kezdete volt mindannak a kutatómunkának, mely még előttünk áll a téma részletes kidolgozásában és a problémák feltérképezésében. Hasznos megoldásokat csakis ezek után javasolhatunk.

V. Felhasznált irodalom

- Antalné Szabó Ágnes 2003. A szociolingvisztika mint szemlélet, mint tudás, mint pedagógia az iskolában. In: Hajdú Mihály–Keszler Borbála szerk. Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára. Budapest: ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete és a Magyar Nyelvtudományi Társaság. 293–297.
- A. Jászó Anna szerk. 1995. A magyar nyelv könyve. Budapest: Trezor Kiadó. 180
- Bartha Csilla 1995. Nyelvcserre, nyelvvesztés: szempontok az emigráns kétnyelvűség vizsgálatához. In: Kassai Ilona szerk. Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 37–47.
- Bartha Csilla 1998
- Bartha Csilla 2007. Nyelvváltozat- és/vagy nyelvcserre? – Hat magyarországi kisebbségi közösség nyelvi attitűdjeinek összehasonlító elemzése. In: Zelliger Erzsébet szerk. Nyelv, területiség, társadalom. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 95–112. 176
- Bartha Csilla 2009. Út a többnyelvűség felé? – Nyelvideológiák, attitűdök és nyelvcserre: a kétnyelvűséggel kapcsolatos elképzelések szerepe a kisebbségi nyelvek megőrzésében. In: Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk. Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gamma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 141–156.
- Bartha Csilla 2002. Nyelvhasználat, nyelvmegtartás, nyelvcserre amerikai magyar közösségekben. In: Kovács Nóra–Szarka László. Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. Budapest: Akadémiai Kiadó. 111–136.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István–Orosz Ildikó 2001. Nyelv, oktatás, politika. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. 11. 61–63.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2004a. Egy új iskolatípus mint társadalmi és nyelvi strukturáló tényező? Magyar Nyelv C/2. 168–173.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2007a. A kárpátaljai magyar nyelvjárások és az iskola: elméleti és módszertani kérdések. In: Acta Beregsasiensis, 2007/1. 44–62.
- Beregszászi Anikó 2004. Anyanyelvoktatásunk hatékonyságáról. In: Beregszászi Anikó és Csernicskó István szerk., Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról. Beregszász: PoliPrint – Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. 77–96.

- Beregszászi Anikó 2009. Anyanyelv-oktatás hozzáadó (additív) szemléletben: a magyar nyelv tanterv kínálta lehetőségek. In: Karmacszi Zoltán és Márku Anita szerk., *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár: PoliPrint. 20-25.
- Beregszászi Anikó 2012. *A lehetetlent lehetni. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5-9. osztályában*. Budapest: TINTA Könyvkiadó. 10.
- Beregszászi Anikó 2014a. Új témák, változó szemlélet. Az anyanyelvi nevelés új iránya a kárpátaljai magyar középiskolákban. *Anyanyelv-pedagógia* 1. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=504> (2016. december 5.)
- Beregszászi Anikó 2014b. "Anyanyelvünk peremén" is otthon. A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés helyzete és céljai. In: *Meszelt falakon túl. Születésnapi köszöntő kötet Kótyuk István tiszteletére*. Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. 14.
- Beregszászi Anikó 2015. A magyar mint anyanyelv oktatásának tárgyköre a magyar tanárok képzésében Beregszászon. In: Márku Anita és Hires-László Kornélia szerk., *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont Kutatásaiból*. Ungvár: Autdor-Shark. 28.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2004a. A nyelvjárások és a kárpátaljai magyar iskola. In: Beregszászi Anikó–Csernicskó István. ...itt mennyit ér a szó? Ungvár: PoliPrint. 140–154.
- Beregszászi Anikó - Csernicskó István szerk. 2004b. *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár: PoliPrint. 55–77, 195–193.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2006. Nyelvi rétegződés a középiskolában. In: Beregszászi Anikó–Csernicskó István. *A kárpátaljai magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződése*. Ungvár: PoliPrint. 40–50.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2007. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról. In: Csernicskó István és Márku Anita szerk. *Hiába repülsz te akárhová... Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár: PoliPrint. 12-15, 42, 57, 67, 7–96.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István–Hires Kornélia–Márku Anita 2003. Attitűdök és sztereotípiák: milyennek látjuk magunkat és az ukránokat? In: Csernicskó István szerk. *A mi szavunk járása*. Ungvár: PoliPrint. 233–242.
- Beregszászi Anikó–Márku Anita 2003. A kárpátaljai magyar középiskolások nyelvhasználatáról. In: Csernicskó István szerk., *A mi szavunk járása*. Ungvár: PoliPrint. 179–207.

- Bereznai Anja 2015a. Német nyelvjárások az óvodában. *Anyanyelv-pedagógia* 1. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=562> (2017. január 28.)
- Bereznai Anja 2015b. Nyelvjárások használata az óvodában. *Anyanyelv-pedagógia* 2. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=574> (2017. január 28.)
- Bodó Csanád 2007. A magyar nyelvi vitalitás területisége Moldvában. In: Zelliger Erzsébet szerk. *Nyelv, területiség, társadalom*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 123–142.
- Bokor József 1984. A nyelvjárási tudat és a nyelvi viselkedés kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 80: 339–344.
- Bokor József 2004. Adalékok a kisebbségi nyelvjárások életéhez a Muravidéken. In: P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere*. Budapest: Tinta Kiadó. 180–184.
- Bokor József 2005. A nyelvi attitűdök vizsgálata Lendván és környékén. In: Vörös Ferenc szerk. *Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat*. Budapest–Nyitra–Somorja: Magyar Nyelvtudományi Társaság–Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara–Forum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum. 15–20.
- Bokor József 2006. Egy muravidéki attitűdvizsgálat és néhány tanulsága. *Magyar Nyelv* 102: 471–478.
- Borbély Anna 1995. Attitűd és nyelvválasztás egy magyarországi román nyelvközösségben. In: Kassai Ilona szerk. *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 287–297. Borbély Anna 2001. *Nyelvcsere*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya.
- Borbély Anna 2007. Nyelvi attitűdök a magyarországi román és szerb közösségben. In: Zelliger Erzsébet szerk. *Nyelv, területiség, társadalom*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 89–94.
- Borbély Anna 2007a. Társadalmi variabilitás és/vagy stílus-variabilitás: a (nV_k)² nyelvi változó a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú 2. változatában. In: Gutmann Miklós–Molnár Zoltán szerk. *V. Dialektológiai Szimpozium*. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. 53–58.
- Burány Katalin 2010. A kétnyelvűség és a tannyelvválasztás aktuális kérdései. *Helyismereti Almanach*. Zenta. 93

- Burger, Harald – Häcki Buhofer, Annelies (Hrsg.) 1994. *Spracherwerb im Spannungsfeld von Dialekt und Standardsprache*. Zürcher Germanistische Studien 38. Lang. Bern.
- Crystal, David 1998. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest, Osiris. 39.
- Czibere Mária 2000. *A nyelvi attitűd vizsgálata középiskolások körében*. In: Borbély Anna szerk. *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. Budapest: MTA Élőnyelvi Osztálya. 55–64.
- Czibere Mária 2004. *Nyelvi állapotunk középiskolás fokon*. In: P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere*. Budapest: Tinta Kiadó. 32–39.
- Csernicskó István 1996. *Hogyan tehetjük hatékonyabbá az anyanyelvi oktatást Kárpátalján*. *Közoktatás* 1996/2.
- Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó - MTA Kisebbségkutató Műhely. 40–41, 152–161.
- Csernicskó István 2003c. *A magyar nyelv Kárpátalján – ahogyan a „valódi beszélők” látják*. In: Csernicskó István szerk. *A mi szavunk járása*. Ungvár: PoliPrint. 221–225.
- Csernicskó István 2004. *A kárpátaljai magyar beszélt nyelv tudományos vizsgálata: előzetes egy most induló kutatás anyagából*. In: Beregszászi Anikó - Csernicskó István: *...itt mennyit ér a szó? írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*, 126–129. Ungvár: PoliPrint.
- Csernicskó István 2008a. *Új szemlélet – régi reflexek. Hogyan tehetjük hatékonyabbá a magyar anyanyelvi nevelést?* In: Csernicskó István–Kontra Miklós szerk. *Az üveghegyen innen. Anyanyelvváltozatok, identitás és magyar anyanyelvi nevelés*. Ungvár–Beregszász: PoliPrint Kft és II. Rákóczi Ferenc KMF. 68–79, 105–147.
- Csernicskó István 2008b. *„ide vannak gyökerezve azok a szavak” A szókölcsonzésekéről a kárpátaljai magyar hanganyagtár alapján*. *Acta Beregsasiensis* VII/2: 7–19. Csernicskó István 2008c. *Lőrincze Lajos emlékezete Kárpátalján*. *Magyar Nyelv* 104: 353–354.
- Csernicskó István 2008d. *„Nekünk ez a szép, mert ezt beszéljük”*. *A saját nyelvváltozatokhoz való viszony a kárpátaljai magyar hanganyagtár alapján*. *Együtt* 2008/2: 7–19, 69–79.
- Csernicskó István 2008c. *Lőrincze Lajos emlékezete Kárpátalján*. *Magyar Nyelv* 104: 353–354.
- Csernicskó István 2009a. *A szókölcsonzéshez való viszony a kárpátaljai magyar közösségben*. In: Lanstyák István–Menyhárt József–Szabómihály Gizella szerk. *Tanulmányok a kétnyelvűségről V*. Dunaszerdahely: Gramma. 11–27.

- Csernicskó István szerk. 2003. A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. 68–83, 68–96.
- Dankó Ervinné 2003. Nyelvi-kommunikációs nevelés az óvodában. Budapest: Okker.
- Dankó Ervinné 2004. Irodalmi nevelés az óvodában. Budapest: Okker.
- Deme László 1974. Köznyelv és nyelvjárások viszonya nemzeti és nemzetiségi körülmények között. Zborník FF UK 25: 196. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Dudics Katalin 2014. „A tanár belátására, lelkiismeretére van bízva”. Pedagógusok a nyelvjárásokról In: Beregszászi Anikó–Hires-László Kornélia (szerk.) Meszelt falakon túl: Születésnap-i köszöntő kötet Kótyuk István tiszteletére. Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. 2014. 69–76.
- Dudics Katalin 2016. A kisebbségi anyanyelvváltozat megítélése, szerepkörei néhány kárpátaljai felmérés alapján. In: Hires-László Kornélia szerk. Nyelvhasználat, kétnyelvűség. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból II. Ungvár: Autdor-Shark. 153-156.
- Erb Mária 2007. Nyelvi attitűd a tarjáni német közösségben. In: Zelliger Erzsébet szerk. Nyelv, területiség, társadalom. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 57–60.
- Erb Mária 2009. Etnikai heterosztereotípiák a tarjáni német közösségben. In: Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk. Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 157–166.
- Felde Györgyi 1992. Nyelvérték és normatudat egy általános iskolai tanulók körében végzett felmérés tükrében. In: Kemény Gábor szerk. Normatudat–nyelvi norma. Linguistica. Series A. Studia et dissertationes, 8. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 177–191.
- Fodor Dóra 2005. Nyelvi attitűd, nyelvválasztás és nyelvcsere egy aranyosgyéresi kétnyelvű családban. Kisebbségkutatás 14/2: 253–263.
- Fodor Katalin–Huszár Ágnes 1998. Magyar nyelvjárások presztízisének rangsora. Magyar Nyelv 94: 196–210.
- Gál, Susan 1979. Language Shift. Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria. New York: Academic Press. 12.
- Gereben Ferenc 1996. Nyelvhasználati szokások kisebbségi helyzetben (Egy határon túli magyarok körében végzett kérdőíves felmérés adatai alapján). In: Csernicskó István–Várad

- Tamás szerk. Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat. Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt. 91–97. Gereben Ferenc 1999. Identitás, kultúra, kisebbség. Budapest: Osiris Kiadó.
- Gerner Zsuzsanna 2003. Sprache und Identität in Nadasch/Mecseknádasd. Eine empirische Untersuchung zur Sprachkontaktsituation und Identitätsbildung in der ungarndeutschen Gemeinde Nadasch. Budapest: ELTE Germanistisches Institut.
- Gombocz Zoltán 1931. Nyelvhelyesség és nyelvtudomány. Magyar Nyelv 27: 1–11.
- Gósy Mária 1993. Beszéd és beszédviselkedés az óvodában. Budapest: Tanszer-Tár. Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. Gósy Mária 1994. A beszédészlelés és beszédmegértés fejlesztése óvodásoknak. Budapest: Nikol KKT
- Gósy Mária 1996. Gyermekkori beszédészlelési és megértési zavarok. Budapest: Nikol KKT.
- Gödéné Török Ildikó 2005. Az anyanyelvi nevelés lehetőségei az iskolára való előkészítésben. In: B. Nagy Ágnes-Szépe György: Anyanyelvi nevelési tanulmányok I. Iskolakultúra-könyvek, 29., Pécs: Iskolakultúra.
- Göncz Lajos 1999. A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban). Budapest–Újvidék: Osiris Kiadó-Forum Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Guttmann Miklós 1994. A nyelvi norma és az általános iskolások nyelvhasználata Nyugat-Dunántúlon. In: Kemény Gábor–Kardos Tamás szerk. A magyar nyelvi norma érvényesülése napjaink nyelvhasználatában. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 159–162.
- Gyger Mathilde 2007. Hochdeutsch im Kindergarten. Linguistik online 3. http://www.linguistik-online.de/32_07/gyger.html (2017. január 30).
- Heltai János Imre 2007. Vélekedések a magyar nyelv területi változatairól Moldvában. In Guttmann Miklós–Molnár Zoltán szerk. V. Dialektológiai Szimpozion. Szombathely: Berzsenyi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. 126–132.
- Heltai János Imre–Tarsoly Eszter 2004. Lehetőségek a moldvai kétnyelvű katolikus közösségek nyelvcserejének elemzésére. In P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere. Budapest: Tinta Kiadó. 118–125.
- Hernádi Sándor 2006. Beszédművelés. Budapest: Osiris Kiadó KFT.
- Horváth Katalin 2007. A kárpátaljai magyar lakosság nyelv- és nyelvváltozat-választása. In Maticsák Sándor szerk. Nyelv, nemzet, identitás. A VI. Nemzetközi Hungarológiai

- Kongresszus nyelvészeti előadásai I. kötet. Budapest–Debrecen: Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság. 41–52.
- Horváth Mátyás 1989. A környezet hatása az újvidéki általános iskolások nyelvhasználatára. *Hungarológiai Közlemények* 21: 459–464.
- Imre Samu 1963. Hol beszélnek legszebben magyarul? *Magyar Nyelvőr* 87: 279–283.
- Imre Samu 1971. A mai magyar nyelvjárások rendszere. Budapest: Akadémiai Kiadó. 365.
- Kalocsai Karolina 2009. A kontaktushatás jelensége a vajdasági magyarban: azonosságok és különbségek a magyar-magyar és magyar-szerb szülők gyerekeinek nyelvhelyességi ítéleteiben és írásbeli produktív nyelvhasználatában. In Borbély Anna–Vančioné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gamma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 383–392.
- Karmacs Zoltán 2003a. A tiszaujlaki lakosok nyelvválasztási szokásai. In Csernicskó István szerk. *A mi szavunk járása*. Ungvár: PoliPrint. 74–82.
- Karmacs Zoltán 2003b. Nyelvválasztási szokások a tiszaujlaki középiskolások körében. *Acta Beregsasiensis* 3. évf. 3. szám. 58–63.
- Kassai Ilona 1994. Az -e kérdőszó vándorlásai. In Kemény Gábor–Kardos Tamás szerk. *A magyar nyelvi norma érvényesülése napjaink nyelvhasználatában*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 125–130.
- Kassai Ilona 1998. Csoda-e, ha suksükölünk? In Sándor Klára szerk. *Nyelvi változó – nyelvi változás*. Szeged: JGYF Kiadó. 23–25.
- Kassai Ilona 2004. Az -e kérdőszó és az i kötőszó együttes előfordulásának szórendi megoldásai. In P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré*. Budapest: Tinta Kiadó. 72–76.
- Király Attila 1998. Tudnák én ez mellett mást is mondani. In Sándor Klára szerk. *Nyelvi változó – nyelvi változás*. Szeged: JGYF Kiadó. 189–202.
- Kiss Jenő 1993. A magyar nyelv. In: Kosa László szerk., *A magyarágtudomány kézikönyve*, 146. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiss Jenő 1996. A nyelvi attitűd és a másodlagos nyelvi szocializáció: vizsgálatok nyelvjárási környezetben. *Magyar Nyelv* 92: 138–151

- Kiss Jenő 1996a. Nyelvjárás és köznyelv: általános iskolások nyelvi tudatosságának vizsgálata nyelvjárási környezetben. *Magyar Nyelv* 92: 403–415.
- Kiss Jenő 1998a. Helyes és helytelen. *Magyar Nyelv* 94: 257–269.
- Kiss Jenő 1998b. A magyar dialektológia s újabb feladatai az ezredfordulón. *Magyar Tudomány* 1998/8: 993.
- Kiss Jenő 1999. Nyelvi intuíció és elfogadhatósági ítéletek. *Magyar Nyelv* 95: 129–137. Kiss Jenő 2000. Magyar nyelvjárási beszélők anyanyelvi tetszési indexéhez. *Magyar Nyelvőr* 124: 465–467.
- Kiss Jenő 2002a. A nyelvjárások és az anyanyelvi nevelés. *Magyar Nyelvőr*: 126: 263–269.
- Kiss Jenő 2002b. Dialektológia és nyelvtudomány: hagyomány és korszerűség. *Magyar Nyelvjárások XL*: 16–17.
- Kiss Jenő 2009. A nyelvjárások és a dialektológiaoktatás Kárpát-medencei magyar szakos hallgatók szemével. *Magyar Nyelvőr* 133: 1–14.
- Kiss Jenő szerk. 2001: *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó. 39, 149–152, 194.
- Klein Ágnes 2009. Empirische Untersuchung zur Sprachaneignung in ungarndeutschen Nationalitätenkindergärten. *Deutsch revival* 6.
- Kolláth Anna 2003. (Kontaktus)nyelvjárás és anyanyelvoktatás. Egy készülő „jelenségprognózis” elé. *Magyar Nyelvjárások* 91: 349–354.
- Kolláth Anna 2004. Kontaktusjelenség vagy nyelvhelyességi hiba? Muravidéki nyelvhasználati jelenségek és megítélésük. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2004/4: 13–24.
- Kolláth Anna 2004a. Nyelvi változók lendvai diákok írott nyelvében. In: P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere*. Budapest: Tinta Kiadó. 185–191.
- Kolláth Anna 2009. Mit mivel és miért? Helyettesítéstípusok – a muravidéki ht szavak gyakorisági vizsgálata. In Borbély Anna–Vančioné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga 187 szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 459–466.
- Kontra Miklós 1990. *Fejezetek a South Bend-i magyar nyelvhasználatból*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete.

- Kontra Miklós 1997. Hol beszélnek legszebben és legcsúnyábban magyarul. *Magyar Nyelv* 93: 224–232.
- Kontra Miklós 2003a. A határon túli magyar nyelvváltozatok. In; Kiefer Ferenc szerk., *A magyar nyelv kézikönyve*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kontra Miklós 2003b. Felcserélő anyanyelvi nevelés vagy hozzáadó? Papp István igaza. *Magyar Nyelvjárások XLI*: 355–358.
- Kontra Miklós szerk. 2003. *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Budapest: Osiris. 331-335.
- Kontra Miklós 2006b. A magyar lingvicizmus és ami körülveszi. In: Sipőcz Katalin és Szeverényi Sándor szerk., *Írások Bakró-Nagy Marianna tiszteletére*, 100. Szeged: SzTE Finnugor Nyelvtudományi Tanszék.
- Kontra Miklós 2009. Mivel korrelálnak a nyelvi előítéletek Budapesten? In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk. 2009. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gamma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 37–52.
- Kontra Miklós 2010. A magyar lingvicizmus és ami körülveszi. In: Kontra Miklós. *Hasznos nyelvészet*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet. 83.
- Kovács Magdolna 2009. A finnországi magyarok egy csoportjának identitása és nyelvi attitűdjei. In: Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: 188
- MTA Nyelvtudományi Intézet–Gamma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 359–366.
- Kožík Diana 2004. A nyelvjárásokkal kapcsolatos attitűdvizsgálatok a szlovákiai magyar pedagógusok néhány csoportjában. In Lanstyák István–Menyhárt József szerk. 2004. *Tanulmányok a kétnyelvűségről II*. Pozsony: Kalligram. 93–124.
- Kožík Diana 2006. A szenci ő-ző nyelvjárás. Egy felvidéki magyar nyelvjárásziget többszemponútú vizsgálata. Budapest: ELTE BTK, PhD-értekezés.
- Kótyuk István (szerk.) 2005. *Magyar nyelv 5-12. osztály. Tanterv a magyar tannyelvű iskolák számára*. Csernyivci: Bukrek Kiadó.
- Labov, William 1982. Objectivity and commitment in linguistic Science: The case of the Black English trial in Ann Arbor. *Language in Society* 11: 186.

- Lakatos Katalin 2007. Kárpátaljai magyar iskolások és pedagógusok nyelvjárási attitűdjéről. In: Gutmann Miklós–Molnár Zoltán szerk. V. Dialektológiai Szimpozion. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. 156–163.
- Lakatos Katalin 2010: Kárpátaljai magyar iskolások nyelvi tudata és attitűdje. PhD-értekezés. Budapest: ELTE. 111–115.
- Lanstyák István 1994. Kétnyelvűség és nemzeti nyelv. Irodalmi Szemle XXXVII/2: 64.
- Lanstyák István 1998. A magyar nyelv szlovákiai változatainak sajátosságai. Dunaszerdahely: Liliium Aurum. 25.
- Lanstyák István 2000. A magyar nyelv Szlovákiában. Budapest–Pozsony: Osiris Kiadó–Kalligram Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Lanstyák István–Szabómihály Gizella 1997. Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 6, 193.
- Lukács Csilla 2007. A székelyföldi középiskolások nyelvi/nyelvjárási identitástudata. In: Váradi Tamás szerk. I. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 80–90.
- Lukács Csilla 2007a. Nyelvjárási attitűdvizsgálat székelyföldi középiskolások körében. In: Gutmann Miklós–Molnár Zoltán szerk. V. Dialektológiai Szimpozion. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. 164–167.
- Márku Anita 2004. Nyelvjárási eredetű nyelvi változók a kárpátaljai magyar fiatalok nyelvhasználatában. In: P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere. Budapest: Tinta Kiadó. 135–145.
- Mattheier, Klaus J. 1980. Pragmatik und Soziologie der Dialekte: Einführung in die kommunikative Dialektologie des Deutschen. Heidelberg: Quelle und Meyer. 130.
- Mattheier Montágh Imre 2012. Tiszta beszéd. Budapest: Holnap Kiadó KFT.
- Menyhárt József 2007. Nyelvjárási attitűdvizsgálatok Nyékvárkony községben (1999-2006). In: Gutmann Miklós–Molnár Zoltán szerk. V. Dialektológiai Szimpozion. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. 168–176.
- Molnár Anita 2009. Tannyelv, nemzeti identitás és a nyelvek presztízse – egy Kárpátalján végzett kutatás margójára. In: Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA

- Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 439–446.
- Molnár Anita 2009a. Tannyelv és nemzeti identitás kapcsolata egy 2006-os felmérés tükrében. In: Karmacsi Zoltán és Márku Anita szerk. *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár: PoliPrint. 122–128.
- Molnár Csikós László 1998. A középfok melletti -nál, -nél ragot helyettesítő -tól, -től rag régen és ma. In: Sándor Klára szerk. *Nyelvi változó – nyelvi változás*. Szeged: JGYF Kiadó. 229–234.
- Molnár József - Molnár D. István 2005. Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa. 68–74.
- Nánási-Molnár Anita 2015. Óvodai tannyelvválasztás Kárpátalján. Phd-értekezés. Budapest: 10, 57, 139, 146-148, 149–150.
- Nánási-Molnár Anita 2016. Anyanyelvhasználathoz való jog az óvodai nevelésben (kárpátaljai kutatási eredményekből). In: *Acta Humana* 2016/3.
- Németh Attila 2009. A kódváltásra vonatkozó nyelvi attitűdök a magyarországi németeknél a városi közösség példáján. In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 181–190.
- Okamoto Mari 2002. Magyar anyanyelvű gimnazisták viszonya nyelvjárásukhoz és a köznyelvhez. *Magyar Nyelv* 98: 342–354.
- Okamoto Mari 2004. A mai magyar gimnazisták köznyelv és nyelvjárás közötti kódválasztása. *Magyar Nyelvjárások* 42: 33–40.
- P. Lakatos Ilona - Tukácsné Károlyi Margit 2002. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén a 80-as, 90-es években végzett nyelvjárasi kutatások tapasztalatai. In: P. Lakatos Ilona szerk., *Mutatványok a hármas határ menti nyelvhasználat kutatásából*, 48. Nyíregyháza: Bessenyei György Könyvkiadó.
- P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit 2003. Attitűdvizsgálat kisebbségi beszélőközösségben. *Magyar Nyelvjárások* 91: 383–391.

- P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit 2003a. „Itt és ott”. Identitástudat és nyelvi összetartozás-tudat kapcsolatáról. In: Hajdú Mihály–Keszler Borbála szerk. Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára. Budapest: ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete és a Magyar Nyelvtudományi Társaság. 509–512.
- P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit 2009. Nyelvhasználati változás – attitűdváltozás (Panelvizsgálat az északkeleti nyelvjárási régióban). In Borbély Anna–Vančioné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 53–62.
- Pap Anna Mária 2009. Nyelvválasztási stratégiák Marosvásárhelyen. Magyar Nyelv 105: 340–355.
- Pathy Livia 2009. A magyar nyelv szerepe a Felsőőri Kétnyelvű Szövetségi Gimnáziumban. In Borbély Anna–Vančioné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk. Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 473–476.
- Pálmainé Orsós Anna 2007. Nyelvi attitűdök a magyarországi beás közösségben. In Zelliger Erzsébet szerk. Nyelv, területiség, társadalom. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 79–88.
- Péntek János 2004. A külső régiók esélyei az új évszázad magyar nyelvi kommunikációjában. In: Balázs Géza szerk. A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője II. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ. 127.
- Pintér Tibor 2004. Nyelvsajátítás, nyelvmegtartás, nyelvcsere Dunaszerdahelyen. In P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere. Budapest: Tinta Kiadó. 63–71.
- Posgay Ildikó 2002. A nyelvjárások egyéni megítélése. In Szabó Géza–Molnár Zoltán–Guttman Miklós szerk. IV. Dialektológiai Szimpozion. Szombathely: Berzsenyi Dániel Főiskola. 246–249.
- Presinszky Károly 2007. A nagyhindi magyar nyelvjárás és nyelvhasználat. Budapest: ELTE BTK. PhD-értekezés.

- Presinszky Károly 2007a. Attitűdvizsgálatok Nagyhinden. In: Gutmann Miklós–Molnár Zoltán szerk. V. Dialektológiai Szimpozion. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. 215–222.
- Presinszky Károly 2009. Nyelvi attitűdök vizsgálata nyitrai magyar egyetemisták körében. In: Borbély Anna–Vančoné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gamma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 241–248.
- Rajslí Ilona 2004. Nyelvjárásvesztés és attitűdváltás a vajdasági magyar fiatalok körében. In P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré*. Budapest: Tinta Kiadó. 146–152.
- Sándor Anna 2000. *Anyanyelvhasználat és kétnyelvűség egy kisebbségi magyar beszélőközösségben, Kolonban*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Sándor Anna 1998. Alsótagozatosok anyanyelvhasználatára kisebbségi helyzetben. *Magyar Nyelv* 94: 351–352.
- Sándor Anna 2001. A nyelvi attitűd kisebbségben. *Magyar Nyelv* 97: 87–95.
- Sándor Anna 2007. A dialektológia és az anyanyelvi oktatás kapcsolatának szükségszerű voltáról. In: Gutmann Miklós–Molnár Zoltán szerk. V. Dialektológiai Szimpozion. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. 233–238.
- Sándor Anna 2009. A nyelvjárási attitűd vizsgálata a nyitrai magyar szakos egyetemisták körében. In Borbély Anna–Vančoné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gamma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 231–240.
- Sándor Klára 2016. *Nyelv és társadalom*. Budapest: Krónika Nova Kiadó Kft. 45-49, 51-53, 57, 143-144.
- Sándor Klára 1995. Az élőnyelvi vizsgálatok és az iskola: a kisebbségi kétnyelvűség. *Regio* 1995/4: 121–148.
- Sándor Klára 1998. Amiért a szinkrón elemzés foszladozik. In: Sándor Klára szerk., *Nyelvi változó - nyelvi változás*, 57-84. Szeged: JGYF Kiadó.

- Sándor Klára 2001c. Az élőnyelvi vizsgálatok és az iskola: a kisebbségi kétnyelvűség. In: Sándor Klára szerk., *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás*, Szeged: JGYF Kiadó. 351-355.
- Sándor Klára 2001b. Szociolingvisztikai alapismeretek. In: Sándor Klára szerk., *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás*, 37. Szeged: JGYF Kiadó.
- Sándor Klára–Juliet Langman–Pléh Csaba 1998. Egy magyar „ügynökvizsgálat” tanulságai. *Valóság* 1998/8: 29–40.
- Sebestyén Árpád 1988. „A magyar nyelv területi tagolódása és társadalmi rétegződése” témakör tantervi helyzetéről. In: Hajdú Mihály szerk., *A magyar nyelv rétegződése, táji tagolódása*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Séra Magdolna 2009. Képzelt és valóság találkozása a kárpátaljai magyar szülők tannyelv-választási döntéseiben. In: Karmacs Zoltán–Márku Anita szerk. *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár: PoliPrint. 154–157.
- Szoták Szilvia 2009. A ht adatbázis örvidéki elemei és gyakoriságuk. In: Borbély Anna–Vančoné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gamma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 467–472.
- Strel Zita Ágnes 2007. A székesfehérvári székelyek és a szlavóniai csángók – avagy mit tudnak a középiskolások a nyelvjárásokról. In: Gutmann Miklós–Molnár Zoltán szerk. V. *Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. 244–251.
- Szabó Gyula 1975. *Kézikönyv a nemzetiségi nyelvek óvodai oktatásához*. Ford.: Bauer Gabriella. Budapest: Tankönyvkiadó.
- T. Károlyi Margit–Szabó Géza 2000: Identitás és nyelvhasználat a beregszászi magyar főiskola hallgatói körében. In: Borbély Anna szerk. *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. A 10. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Budapest: MTA Élőnyelvi Osztálya. 105–112.
- T. Károlyi Margit. 2002. A nyelvi tudatosság és attitűd vizsgálata a beregszászi főiskola hallgatóinak különböző csoportjaiban. In: P. Lakatos Ilona szerk. *Mutatványok a hármas határ menti nyelvhasználat kutatásából*. Nyíregyháza: Bessenyei Kiadó. 135–144.
- Tracy Rosemarie 2002. Themenschwerpunkt „Spracherwerb”. *Deutsch als Erstsprache*. Was wissen wir über die wichtigsten Meilensteine des Erwerbs? <http://www.schule->

bw.de/unterricht/paedagogik/sprachfoerderung/wissenschaft/unimannheim.pdf (2017. január 30.)

- Tóth Sándor János–Hornokné Uhrin Erzsébet 2009. A nyelvtanulás motivációja a szlovák nyelvi kurzusokon. In Borbély Anna–Vančoné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 175–180.
- Tuska Tünde 2009. A tótkomlói szlovákok sztereotípiái. In Borbély Anna–Vančoné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 167–174.
- Uhrin Erzsébet 2007. Magyarországi szlovákok nyelvi attitűdje. In Zelliger Erzsébet szerk. *Nyelv, területiség, társadalom*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 61–69.
- Ulich Michaela – Mayr Toni 2007. SELDAK: Sprachentwicklung und Literacy bei deutschsprachig aufwachsenden Kindern. Freiburg im Breisgau. Herder.
- Veress Márta 2000. Attitűdvizsgálat és nyelvhasználat a kolozsvári magyar fiatalok körében. In: Borbély Anna szerk. *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. Budapest: MTA Élőnyelvi Osztálya. 239–245.
- Végh József 1959. *Őrségi és hetési nyelvatlasz*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Wacha Imre 1992. A nyelvi rétegződés kérdései. „Perújrafelvétel” a magyar szakirodalom alapján. In: Kemény Gábor szerk., *Normatudat – nyelvi norma*, 49–105. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Wardhaugh, Ronald 1995. *Szociolingvisztika*. Budapest: Osiris – Századvég. 45, 48.
- Zelliger Erzsébet 2007a. Nyelvi kontaktusok egy családban. In: P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré*. Budapest: Tinta Kiadó. 59–62.
- Zelliger Erzsébet 2001. Nyelvi és nyelvhasználati kérdések a felső-ausztriai magyar diaszpórában. *Magyar Nyelv* 97: 171–183.
- Zelliger Erzsébet 2002. Identitástudat az emigrációban. In: Hoffmann István–Juhász Dezső–Péntek János szerk. *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet*. Debrecen–Jyväskylä. 383–389.

Zóka Katalin 2012. Az óvodai nyelvi-kommunikációs nevelés lehetőségei a gyerekek szocializációjában, integrációjában. Társadalmi Együttélés 2012/3: 2.

Резюме

Тема моєї роботи Мовні та діалектні атитюди вихователями угорськомовної групи дитячих садках місто Берегово. Я виконала дослідження між вихователями угорськомовної групи у дитячих садках місто Берегово.

Мета дослідження в першу чергу була показати ставлення вихователями до своєї рідної мови та діалекти. Крім цього ми хотіли дізнатися підході вихователями до рідномовне виховання.

За результатами дослідження можемо зробити висновок що вихователі мають позитивне ставлення до рідної мови і його носії, ділекти оцінюють як цінності та спадщині. Вони здатні правильно оцінити діалектизми у розмові дитини.

MELLÉKLETEK

1. Az interjú kérdéssora

- 1) Jelenlegi lakhelye?
- 2) Születési helye?
- 3) Hány éves?
- 4) Hol tanult? Milyen szakon? Milyen nyelven? Nappali vagy levelező tagozaton?
- 5) Hány éve dolgozik óvónőként? Dolgozott-e máshol is?
- 6) Ön szerint mi a nyelvjárás (vagy tájszólás)?
- 7) Az Ön településén nyelvjárásban beszélnek? Ha nem, akkor hogyan, mik a jellemzői a nyelvhasználatuknak?
- 8) Ön beszél nyelvjárásban? Ha igen mikor, milyen helyzetekben? Ha nem, melyik nyelvváltozatot alkalmazza?
- 9) Ön szerint kikre jellemző a nyelvjárásias beszéd?
- 10) Mit gondol arról, ha valaki nyelvjárásban beszél?
- 11) Érte már Önt valamikor hátrányos megkülönböztetés nyelvhasználata/beszéde miatt?
- 12) Sajnálná-e ha eltűnnének a nyelvjárások? Miért?
- 13) Mint tudjuk, fontos, hogy az óvónők beszéde példaértékű legyen s az, hogy nyelvi mintával szolgáljanak. Ön melyik nyelvváltozatot tartja erre alkalmasnak? Miért?
- 14) Vannak-e anyanyelvi foglalkozások? Milyen gyakran? Milyen programot követnek? Mit tartanak célként szem előtt? Milyen módszereket alkalmaznak?
- 15) Melyik nyelvváltozatot alkalmazza az anyanyelvi foglalkozásokon? Miért?
- 16) Melyik nyelvváltozatot alkalmazza a foglalkozásokon kívül a gyermekekkel? Előfordult már, hogy a foglalkozásokon kívül nyelvjárásban beszélt?
- 17) Milyen nyelvváltozatban beszélnek a gyermekek a foglalkozásokon? Mi jellemző a gyermekek nyelvhasználatára? Mik a tapasztalatai és észrevételei ezzel kapcsolatban?
- 18) Ha a gyermek a foglalkozásokon, különösen az anyanyelvi foglalkozáson nyelvjárásban beszél, kijavítja? És miért? Hogyan? Ha volt rá példa, mesélje el kérem!
- 19) Hallott vagy olvasott-e már a hozzáadó (additív) szemléletmódról? Hol? Mit tud róla?